

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

CHASOC

Veronika Tobolová

Genderové odlišnosti v alternativních trestech

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Pavlína Valouchová

2013

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala vedoucí absolventské práce Mgr. Pavlíně Valouchové za její vstřícný přístup, ochotu a pomoc s vypracováním této práce, a také za její čas, který mi věnovala při řešení dané problematiky. Mé díky také patří pracovníkům Probační a mediační služby v Prostějově a Olomouci, za poskytnutí informací pro můj výzkum.

OBSAH

1	Úvod	6
2	Teoretická část I. – Alternativní tresty	8
2.1	Kriminologie a související pojmy	8
2.2	Trestný čin.....	9
2.3	Pachatelé, spolupachatelé a účastníci trestných činů	9
2.3.1	Pachatel trestného činu z kriminologického hlediska.....	10
2.3.2	Pachatel trestného činu z psychologického hlediska	10
2.3.3	Pohlaví pachatelů	12
2.4	Oběti trestných činů	14
2.4.1	Typologie obětí	15
2.5	Trest.....	16
2.5.1	Pojem trestu	16
2.5.2	Účel trestu	17
2.5.3	Trest odnětí svobody nebo alternativní tresty?	18
2.6	Probační a mediální služba.....	20
2.6.1	Poslání PMS.....	21
2.6.2	Cíle působení PMS	21
2.6.3	Probace.....	22
2.6.4	Mediace.....	22
2.7	Druhy trestů.....	25
2.7.1	Jednotlivá alternativní opatření a tresty	25
3	Teoretická část II. - Gender	31
3.1	Genderové stereotypy.....	32
3.1.1	Negativa genderových stereotypů.....	34
4	Teoretická část III. - Gender a kriminalita	36

4.1	Mužská a ženská kriminalita	36
4.1.1	Teorie kriminality mužů a žen	37
4.2	Kriminalita žen.....	39
4.2.1	Základní rysy ženské kriminality.....	39
4.2.2	Identita pachatele	40
4.2.3	Recidiva žen.....	42
4.2.4	Sociální zázemí žen	42
5	Empirická část	44
5.1	Cíl výzkumu	44
5.2	Výzkumná metoda	44
5.2.1	Kvalitativní výzkum	44
5.2.2	Metoda získávání dat – moderovaný rozhovor (interview)	45
5.2.3	Metoda analýzy dat - vytváření trsů	46
5.3	Vlastní výzkum	47
5.3.1	Zastoupení.....	47
5.3.2	Důvod většího zastoupení mužů	48
5.3.3	Zvýhodnění	51
5.3.4	Trestná činnost jednotlivých pohlaví	57
5.3.5	Recidiva a důslednost	58
6	Závěr.....	62
7	Seznam literatury	64

1 ÚVOD

Problematika genderu je v posledních letech velice diskutována především v oblasti humanitních věd. Gender odkazuje na rozdíly mezi muži a ženami v určitých společnostech a na jejich kulturní a sociálně konstruované rozdíly. Tyto rozdíly se v čase mění a formují, přičemž vždy upravují sociální vztahy mezi muži a ženami. Problémem je, že lidé považují rozdílnost mužů a žen za stálou a neměnnou, a že si vykonstruované genderové role internalizovali a přijímají je za obecně platné a přirozené (Gove, Watt, 2000).

Takovýchto myšlenek se lidé drží v různých oblastech společnosti, ať už ekonomických, sociálních či kulturních a i oblast páchání trestné činnosti se tomuto myšlení podřizuje. Kriminální činnost páchají lidé z různých důvodů a pohnutek a můžeme vyzorovat, že existují rozdíly mezi mužskou a ženskou trestnou činností i mezi přístupem mužů a žen k takovému jednání nebo následné nápravě při uložení nějakého trestu. Obě pohlaví mají dle mínění společnosti svá specifika, a proto se také například muži dostávají do určitých situací častěji, než ženy, s čímž souvisí třeba množství a druh páchané trestné činnosti.

Stejně tak se i rozdílně pohlíží na trestnou činnost mužů a žen. Ženy jsou v této oblasti více stigmatizovány a jejich kriminalita je považována za celkové selhání osobnosti a neschopnost vést řádný život. Oproti tomu je kriminalita mužů přijatelnější a společnost ji více omlouvá, protože se má za to, že kriminalita je vlastně mužskou záležitostí a ženy by se jí tedy neměly zúčastňovat.

Pokud je ale žena považována za slabší článek a není v této oblasti rovna muži, tak by se to mělo projevit i v ukládání alternativního trestu a mělo by se přihlédnout k tomu, že náprava každého pohlaví by měla probíhat jinak. Z tohoto důvodu jsem se zaměřila na téma genderu v alternativních trestech a snažila jsem se porozumět tomu, jak tyto rozdíly vnímají a jak k nim přistupují pracovníci Probační a mediační služby. Tito pracovníci jsou totiž mimo jiné také sociálními pracovníky a jejich přístup ke klientům, jejich hodnoty a postoje, to vše je vlastně součástí sociální práce. Zajímalo mě proto, zda tedy i oni při své práci používají genderový pohled na klienty a zda tuto jejich sociální práci ovlivňuje genderová optika.

Cílem mé bakalářské práce bylo zkoumat, zda genderové stereotypy a gender obecně, dle názoru pracovníků Probační a mediační služby, ovlivňuje sféru

alternativních trestů, ať už jde o jejich ukládání, výkon nebo přístup k nim. Vnímám jako užitečné podat náhled na to, jak páchání trestné činnosti a ukládání alternativních trestů ovlivňuje jednotlivce, kteří se těchto procesů účastní. Cíl je důležitý proto, že nám umožní přiblížit, co se děje v situacích, kdy se setkává pracovník Probační a mediační služby s klientem, jaké vlivy tam působí, co může být příčinou konfliktů a neschopnosti vykonat uložený trest a jak velkou roli v tomto všem hraje to, že se jedná o klienta muže nebo ženu. Za přínosné pokládám i to, kdyby z výzkumu vyplynulo, že přístup k mužům a ženám v oblasti ukládání alternativních trestů je rovnocenný, protože by to znamenalo jednak velkou individualitu v posuzování situací klientů, a jednak by to dokazovalo spravedlnost našeho justičního systému.

Celou práci jsem si tedy rozvrhla tak, abych nejdříve vysvětlila oblast alternativních trestů, jejichž ukládáním se zabývá Probační a mediační služba, dále popisují také trestný čin, úlohu, kterou hraje trest ve společnosti a konečně se zabývám i výčtem a popisem jednotlivých alternativních trestů. Pro objasnění pojmu gender je vyčleněna druhá polovina teoretické části práce. Zde popisují témata jako je genderová stereotypizace, genderové typologie nebo sexismus, a hlavně zde propojují téma genderu s kriminalitou a trestnými činy. Empirická část mé práce je založena na vyhodnocování výzkumu, který proběhl formou rozhovorů s pracovníky Probační a mediační služby. Data jsem analyzovala pomocí metody vytváření trsů a snažila jsem se hledat podobnosti ve výpovědích respondentů, které jsem pokaždé shrnula a popsala to, co z těchto odpovědí vyplynulo.

Podnětem pro napsání bakalářské práce na toto téma, byla moje měsíční praxe a následná dobrovolná výpomoc na středisku Probační a mediační služby v Olomouci. Právě zde jsem si uvědomila, že sem klienti přichází z různých důvodů, a že jejich životní situace jsou mnohdy velice komplikované, avšak časem jsem začala vnímat podobnosti, které se projevovaly u osob se stejným pohlavím. Tyto podobnosti jsem pozorovala hlavně v situacích, do kterých se klienti obou pohlaví dostávali a také ve schopnostech zvládat nároky prostředí, související s výkonem alternativního trestu. Zajímalo mě, proč a s kým je lepší spolupráce, jestli se v oblasti alternativních trestů taktéž uplatňuje genderové hledisko, a jestli jsou si těchto „genderových podobností“ vědomi i samotní pracovníci Probační a mediační služby. Tyto důvody a předchozí zájem o problematiku genderu v oblasti sociální práce, kterou jsem se již zabývala ve své absolventské práci, iniciovaly mé zamyšlení nad genderem v alternativních trestech.

2 TEORETICKÁ ČÁST I. – ALTERNATIVNÍ TRESTY

Pro dosažení cíle, který jsem si ve své práci vytyčila, potřebuji v první řadě vysvětlit pojmy jako je kriminologie, trestný čin, pachatel, oběť, Probační a mediační služba a také popsat veškeré alternativní tresty, se kterými se v rámci trestní justice můžeme setkat. Tyto pojmy jsou důležité pro celkový přehled o tématu a pochopení souvislostí, jež se mezi nimi vyskytují.

2.1 Kriminologie a související pojmy

Kriminologie je považována za vědu o zločinu. Jako taková je však těžko definovatelná, jelikož v sobě obsahuje různá pojetí. Pokud vezmeme kriminologii z hlediska legálního (právního), máme na mysli kriminalitu ve smyslu, v jakém je uvedena v zákonech, zvláště pak v trestním právu. Vezmeme-li ale v potaz sociologické hledisko kriminality, musíme rozšířit tuto kategorii i jevy, jež jsou patologické, nicméně právně nepostihnutelné. Patří sem závislost na alkoholu a drogách, extremismus, prostituce aj.). Kriminologie se jako celek zabývá jednotlivci, skupinami i celou společností. Snaží se získávat poznatky a vytvořit z nich teorii, prošetřuje okolnosti související s kriminalitou a hledá vzájemné spojitosti s jinými jevy. Hlavním úkolem kriminologie je tedy poskytnout společnosti náhled na podstatu, příčiny a metody prevence (Kuchta, Válková, 2005).

Ve studijní opoře EU, kde o kriminologii píše autoři Vichlenda a Krček (2011) jsou uvedeny následující pojmy, které s tímto tématem úzce souvisí:

Kriminalita je souhrn spáchaných trestných činů (zločinů a přečinů) v určité společnosti za stanovené časové období. Není to pouze jejich součet, ale také organický souhrn. Součet vyjadřuje kvantitativní stránku, zatímco souhrn stránku kvalitativní. Synonymem ke slovu kriminalita může být také trestný čin nebo zločinnost.

Delikvence vnímáme jako širší pojem, než kriminalitu. Radíme sem i činy jinak trestné, kterých se dopouštějí mladiství do 15 let a osoby nepříčetné. Může jít také o přestupky či jiné správní delikty.

Sociálně patologické jevy souvisí především s negativními odchylkami od norem, jež většinová společnost považuje za hodnotné a správné. Kromě delikvence

sem řadíme i jevy nekriminální povahy, které sice zůstávají bez sankce, avšak jsou netolerovány a odsuzovány ostatními řádnými občany. Do této kategorie patří alkoholismus, prostituce, rozvodovost či sebevražednost.

Protispoločenská (antisociální) činnost je pojem nadřazený všem předchozím, a také všechny již zmíněné v sobě obsahuje.

Kriminalita tedy zkoumá jak individuální zločinnost, tak i její celospolečenské důsledky a vzájemné působení sociálně patologických jevů na trestnou činnost pachatelů (Vichlenda, Krček, 2011).

2.2 Trestný čin

Podle trestního zákona je trestným činem čin protiprávní, jež je v tomto zákoně označen jako trestný, protože vykazuje určité stanovené znaky. Abychom mohli mluvit o trestném činu, je třeba být za tento čin trestně odpovědný, k čemuž je zapotřebí prokazatelný úmysl, popřípadě zavinění z nedbalosti (Česko. Zákon č. 40/2009Sb., trestní zákoník).

Do sféry trestního práva řadíme takové chování, které ohrožuje blaho celé společnosti, nikoli jen jednoho jedince či malé skupiny lidí, a proto zde pachatele nežaluje konkrétní občan, ale sám stát. Prohřešek proti trestnímu právu je tedy nahlížen jako provinění jednak proti konkrétnímu občanovi, a jednak proti společnosti obecně (Renzetti, C. M., Curran, D. J., 2003).

2.3 Pachatelé, spolupachatelé a účastníci trestných činů

Podle trestního zákona (Česko. Zákon č. 40/2009Sb., trestní zákoník) je *pachatelem* trestného činu ten, kdo spáchal trestný čin sám. Pokud se na trestném činu podílelo více osob, pak mluvíme o *spolupachatelích*, avšak za trestný čin zodpovídá každý z nich, jako by ho provedl sám. *Účastníkem* trestného činu je pak ten, kdo:

1. řídil nebo vymýšlel trestný čin - označujeme jej jako organizátora
2. naváděl jinou osobu ke spáchání trestného činu - označujeme jej jako návodce

3. poskytl jiné osobě jakoukoliv pomoc, která vedla ke spáchání trestného činu (např.: poskytnutí prostředků, odstranění překážek, udáváním rad apod.) – označujeme jej jako pomocníka

2.3.1 Pachatel trestného činu z kriminologického hlediska

Kriminologie chápe pojem pachatele jako osoby, která se dopustila činu, jež je uveden v zákoně jako čin trestný. Dále se také věnuje osobám, které trestně stíhány nejsou, především jedincům nízkého věku (dětmi), nepříčetným osobám, lidem, kteří si již trest odpykali, jedincům označovaným jako potenciální pachatelé trestných činů a lidem vykazujícím známky patologického chování (narkomani, prostitutky lidé se závislostmi, extremisté apod.) (Novotný, Zapletal, a kol., 2008). Osobnost pachatele je zde pak chápána jako celek zahrnující duševní, biologickou a společenskou stránku, včetně společenských vztahů tohoto jedince (Hyhlík, F., Nakonečný, M., 1973).

Novotná a Zapletal (2001) rozlišují tři typy pachatelů podle toho, která charakteristika u nich více převládá. Jsou to:

1. převažující biologické charakteristiky

Jedná se o pachatele, jejichž tělesná stavba a dědičná podmíněnost jsou příčinami delikventního chování. Stavba těla totiž souvisí s vlastnostmi jedince, a tudíž dynamické vlastnosti osobnosti jsou podmíněny tělesnou konstitucí člověka.

2. převažující psychologické charakteristiky

Osobnost pachatele je nazírána z hlediska psychologických teorií a posuzuje se charakter, inteligence, volní vlastnosti, motivace, temperament, zájmy a postoje. Posuzuje se také schopnost adaptace na vnější prostředí.

3. převažující sociologické charakteristiky

Důsledkem delikventního chování je v tomto případě sociální učení. Zkoumá se sociální prostředí a společenské vazby pachatele, hodnotová orientace a stupeň sociální integrace.

2.3.2 Pachatel trestného činu z psychologického hlediska

Psychologie pachatelů má za cíl vysvětlit nám, s jakými osobami se můžeme setkat v souvislosti se spácháním kriminální činnosti. Psychika každého jedince je jiná a je také ovlivněna mnoha faktory. Tyto faktory ovšem působí rozmanitě, často i podle

toho, zda se jedná o muže či ženu. Proto se liší i prvky mužské a ženské psychiky a důsledkem toho mohou být rozdíly jak ve způsobu páchaní trestné činnosti, tak i v tom, o jakou trestnou činnost se jedná.

Nejjasněji formulovala psychologické typy pachatelů Čírtková (1998) ve své knize Kriminální psychologie, kde popisuje pět základních kriminálních osobností pachatele.

a) *Socializovaný typ – normální*

Tento typ osobnosti je srozumitelný a jeho myšlení, chování a prožívání je nám blízké – nevykazuje žádné specifické znaky. Stejně tak primární a sekundární potřeby jsou naprosto funkční. Svědomí pachatele je stejné jako svědomí každého zdravého člověka, proto jsme zde svědky reakcí, které naprosto odpovídají představám společnosti. Jsou to například: hněv, smutek, strach z budoucnosti, úzkost, lítost, obavy z reakce okolí. Poruchovost je u této osobnosti vzácná, a tudíž i spolupráce s takovýmto pachatelem je snazší než u jiných, jelikož můžeme apelovat jednak na citové vazby k jeho blízkým, a jednak na jeho morální hodnoty.

b) *Neurotický typ*

Pro tuto osobnost pachatele jsou charakteristické zejména poruchy v prožívání. Jde o přecitlivělost, vyšší míru úzkostných stavů, hysterické reakce či depresivní ladění. Tato jednání se pak odráží především v motivaci a způsobu páchaní trestné činnosti. Často jde o amatérský úkon, nepromyšlený a ukvapený. Pachatel po sobě zanechává značné množství stop a typickým rysem je chaotičnost. Tento pachatel pocítuje svůj stav jako jednorázové selhání a neměl by být hned na dobro odepsán. Jeho svědomí funguje jako svědomí většinové společnosti, a proto i pro něho platí apel na morální hodnoty, rodinné vztahy a pozitivní stránky jeho osobnosti.

c) *Psychopatický typ*

Zde už je značné riziko kriminální činnosti kvůli roli, kterou sehrávají charakterové vlastnosti a osobnostní rysy. Situační faktory jsou odsunuty do pozadí a namísto toho v popředí nalezneme temperament, zvláštní chování a prožívání a také nápadné svérázné projevy v kontaktu s ním. Takového člověka pokládáme již za „nestandardního“ a „jiného“. Komunikace s ním je těžká i v běžných věcech, natož pak ve složitých situacích jako je porušení trestního práva. Najít vyvážený střed interakce a pokusy domluvit se na něčem, jsou považovány za projevy slabosti a neschopnosti, což

u inteligentních osob z tohoto typu může vyvolat manipulativní chování. Náprava takového pachatele je dlouhodobou záležitostí a vykazuje značné úsilí, které ne vždy odpovídá výslednému efektu.

d) *Mentálně nedostačivý typ*

Tento typ osobnosti je charakteristický nízkou inteligencí, primitivním jednáním a omezenými rozumovými schopnostmi, což se také promítá do trestných činů takového pachatele, které jsou nepromyšlené a jednoduché. Jsou to převážně pachatelé násilných a sexuálně orientovaných trestných činů proti výrazně slabším jedincům. Často bývají spíše spolupachateli, protože nejsou schopni tak promyšleného jednání. Dále jsou nevyspělí, jednodušší, mají slabé vyjadřovací schopnosti a omezenou slovní zásobu, tudíž jsou pak snáze rozpoznatelní. Jdou velice snadno ovlivnit a často bývají navedeni k trestné činnosti, protože nemají vlastní názor. To ale bývá problémem při výslechu, kdy tyto osoby říkají obzvláště jen polopravdu.

e) *Psychotický typ*

Tyto osoby často trpí nějakou vážnější duševní poruchou a mají sklony k násilnému jednání. Činy těchto pachatelů jsou nesrozumitelné, nepochopitelné, zvláštní, někdy až brutální. Motivace je nejasná, popřípadě zvrácená a společensky naprosto nepřijatelná. V těchto případech je nutná asistence odborníků z oblasti psychologie a psychiatrie. Velice častým jevem, který doprovází násilné chování tohoto jedince je nepřičetnost, která se následně posuzuje.

2.3.3 Pohlaví pachatelů

V současnosti výrazně převládá počet pachatelů nad pachatelkami. Malý podíl žen páchá trestné činy s násilným motivem a většina mužů se dopouští trestných činů, které způsobují mimořádně závažné škody. Proto je dnešní situace kriminality nahlížena jako kriminalita mužů (Novotný, Zapletal, 2001). Podle myšlení kriminologů i široké veřejnosti evidentně platí, že „zločinec“ znamená muž. (Renzetti, Curran, 2003). Podle Šmausové (Právník, 3-4/1992) má toto tvrzení dvojí možný výklad příčin. Myšlenka prvního výkladu je ta, že se ženy opravdu chovají méně kriminálně, a to i v situacích, kdy je nikdo nepozoruje. Druhý výklad se přiklání k tvrzení, že se ženy chovají stejně kriminálně jako muži, avšak ze strany trestněprávních orgánů jsou méně odhalovány a odsuzovány. Obvykle bývají obě tato tvrzení pravdivá.

Renzetti a Curran (2003) dodávají, že se liší zkušenosti obou pohlaví se systémem trestního řízení a k rozdílům založeným na pohlaví dále přidávají rozdíly rasové, věkové, třídní a zmiňují i sexuální orientaci.

Statistiky uvádějí, že zastoupení žen mezi pachateli trestných činů v České republice je 8-11% ze všech stíhaných, obžalovaných a odsouzených, což je oproti jiným zemím velice nízké číslo. Předpokládá se však zvyšující se trend kriminality žen. Hlavním rozdílem v kriminalitě obou pohlaví je podíl na závažné majetkové trestné činnosti, kde jasně převládají muži. Ženy jsou v této oblasti spíše spolupachatelkami, jelikož jejich motivací je v podstatě závislost na muži – pachateli (Novotný, Zapletal, 2001).

Popsání tzv. *emancipační teorie* autorkami Adlerovou a Simonovou přineslo velký rozruch v 80. letech 19. století v Americe a následnou změnu pohledu na kriminalitu žen v celém světě. Podle této teorie přibývá trestných činů, které páchají ženy, a také ženská kriminalita nabývá spíše mužské povahy v důsledku vlivu feminismu či ženského hnutí (Renzetti, Curran, 2003).

Pro celkové shrnutí trestné činnosti mužů a žen (počet obviněných a z toho počet odsouzených) od konce 19. století po rok 2011 jsem si vybrala údaje ze statistických ročenek vězeňské služby České republiky z let 2000, 2006 a 2011.

Vývoj stavu obviněných v letech 1993 - 2000

Stav k 31.12.								
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Muži	7 548	8 517	7 713	7 526	7 413	6 779	6 556	5 604
Ženy	262	311	287	325	323	346	368	363
Celkem	7 810	8 828	8 000	7 887	7 736	7 125	6 934	5 967

Vývoj stavu odsouzených v letech 1993 – 2000

Stav k 31.12.								
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Muži	8 483	9 616	11 103	12 530	13 347	14 423	15 510	14 966
Ženy	274	309	405	443	477	519	616	605
Celkem	8 757	9 925	11 508	12 973	13 824	14 924	16 126	15 571

Vývoj stavu obviněných v letech 1999 – 2006

Stav k 31.12.								
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Muži	6 566	5 604	4 341	3 222	3 244	2 084	2 697	2 277
Ženy	368	363	242	162	165	185	163	122
Celkem	6 934	5 967	4 583	3 384	3 409	3 269	2 860	2 399

Vývoj stavu odsouzených v letech 1999 - 2006

Stav k 31.12.								
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Muži	15 510	14 966	14 190	12 321	13 298	14 437	15 336	15 376
Ženy	616	605	547	508	570	637	741	803
Celkem	16 126	15 571	14 737	12 829	13 868	15 074	16 077	16 179

2.4 Oběti trestných činů

Oběti trestných činů jsou pro téma genderu v alternativních trestech důležité z toho důvodu, že se účastní procesu mediace a vyjednávání s pachatelem, a proto velice záleží na tom, kdo takovouto osobou je. Muži a ženy mají totiž podle genderových teorií rozdílné vlastnosti i přístup k lidem a osobnost a chování oběti může přinést do procesu udílení alternativního trestu nepatřičné konflikty. Toto téma také uvádím z toho důvodu, abychom si uvědomili, že spáchání trestného činu není jen nějakým pasivním úkonem, ale že naopak může mít dalekosáhlé důsledky na životy jiných lidí.

Poškozenou osobou je každý člověk, kterému bylo trestným činem ublíženo na zdraví nebo způsobena majetková, morální nebo jiná škoda (Česko. Zákon 141/1961 Sb., trestní řád).

Obětí je pak každá fyzická osoba, která následkem trestného činu utrpěla škodu na zdraví. Obětí může být i pozůstalá osoba po oběti, jež v důsledku trestného činu zemřela a to v případě, pokud se jedná o rodiče, manžela nebo dítě zemřelého. Současně musí být splněna podmínka soužití těchto osob v jedné domácnosti nebo povinnost zemřelého poskytovat výživu (Česko. Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti).

Oběťmi trestných činů se blíže zabývá viktimologie, která je součástí kriminologie. Její širší pojetí vnímá jako oběti i takové osoby, které se ocitly v situaci přímého ohrožení přírodní katastrofou, byly pronásledovány nebo zažily válku. Viktimologie pak zkoumá osobu oběti, její vztahy s pachatelem, roli při procesu viktimizace a celé soudní projednávání. Snaží se ulevit obětem pomocí odškodnění, rehabilitace a ochranou celé společnosti (Novotný, Zapletal, 2001).

2.4.1 Typologie obětí

Pro lepší identifikaci pachatelů a jejich motivů je nutné znát také typologii obětí. Pomůže nám, abychom lépe porozuměli tomu, jak tato oběť vnímá své postavení v soudním procesu i celkovou roli ve společnosti. Navíc jsou některé alternativní tresty přímo spojeny s vyjednáváním mezi obětí a pachatelem, například při peněžitém trestu, veřejné omluvě nebo v procesu mediace. Je tedy žádoucí vědět, s jakým typem oběti se můžeme setkat.

Uvedu zde nejznámější typologii od viktimologa E. A. Fattaha (In Čírtková, 2004), který posuzoval oběti podle interakce s pachatelem v době kolem spáchání trestného činu.

1. *zúčastňující se oběť* – v době před spácháním trestného činu je oběť v těsné interakci s pachatelem, čímž posléze významně ovlivňuje jeho motivaci k jeho jednání. Tento typ je nejčastější a předpokládá vztah pachatele k oběti nebo alespoň to, že se znají.
2. *nezúčastňující se oběť* – interakce mezi obětí a pachatelem před spácháním trestného činu neproběhne. Tyto dvě osoby se vzájemně neznají, a tudíž oběť necítí ohrožení až do samotného aktu násilí či ohrožení.
3. *oběť provokující* – často se v tomto případě stává, že oběť podcení nebezpečnost interakce s pachatelem a vyvíjí na něho neúměrný tlak, kterému nakonec pachatel podlehne. Toto provokující chování se objevuje zejména u typů osob s výraznými osobnostními viktimogenními faktory, ale také u osob vyrovnaných, které se však ocitnou v situaci, kdy se přestanou ovládat. Příkladem může být zvláště hrubě soustavně ponižovaný člověk.
4. *oběť latentní* – tato oběť své utrpení skrývá a nevystavuje ho veřejnosti. Objevuje se hlavně při násilí v rodinách a u sexuálního zneužívání dětí.

5. *oběť nepravá* – kriminální činnost v tomto případě nebyla namířena proti této konkrétní oběti. Jde pouze o shodu náhod, kdy se osoba nedopatřením ocitla v nesprávný čas na nesprávném místě.

Černíková (2008) popisuje a rozlišuje tři druhy viktimizace – primární, sekundární a terciární. Primární je spojena s přímou újmou oběti, která navazuje na konkrétní jednání pachatele, zatímco sekundární viktimizaci provází další újmy i po skončení trestného činu. Řadíme sem psychické následky způsobené nekorektním jednáním okolí oběti. Terciární viktimizace pak provází jedince ještě dlouhou dobu po spáchání trestného činu, ačkoliv již byl případ uzavřen a oběť odškodněna. Projevuje se to selháváním v pracovní kariéře, rodinném životě a změnou životního stylu.

V příručce PMS (<http://pmscr.cz>) se můžeme dočíst o základních právech poškozeného trestným činem:

- může v trestním řízení navrhnout důkazy
- může nahlížet do spisu a dělat si z něj výpisky či kopie
- může se účastnit soudního jednání a na něm vyjádřit své názory a potřeby
- může žádat náhradu škody
- má právo nechat se v soudním řízení zastupovat zmocněncem či advokátem

2.5 Trest

2.5.1 Pojem trestu

Trest je zákonem stanovený právní následek za určité protiprávní jednání nebo také čin, který spočívá v právní újmě a ta je pachatelem činu pocíťována jako zlo a podle vůle zákonodárce má být jako taková také přijímána (Jelínek a kol., 2006).

Podle Novotného (1997) bychom definovali pojem trestu následovně: „Trest v českém trestním právu je opatřením státního donucení, ukládané jménem státu k tomu povolanými soudy v trestním řízení, jimž se působí určitá újma za spáchaný trestný čin jeho pachateli; trestem se tak vyslovuje společenské odsouzení činu a jeho pachatele.“

Všechny společnosti se snaží zabránit situacím, které ohrožují jejich existenci a fungování, a zároveň tím také reagují na porušování hodnot a norem. Právě toto se dotýká i osob, které páchají trestnou činností a jejichž chování narušuje chod a správné uspořádání společnosti. Hlavním subjektem, který se podílí na zamezování páčání

trestné činnosti, a který působí na občany různými opatřeními, je stát. Prostředek, jenž hraje při těchto aktivitách významnou roli, je především systém sankcí, který je upraven v trestním právu. Trestní právo řeší ta nejzávažnější násilná chování, snaží se pachatele trestat a uděluje podmínky výkonu. Úkolem státu je tedy ochraňovat společenské hodnoty, jež jsou uvedeny v trestním právu, a pokud se proti nim někdo prohřeší, je potrestán (Černíková, 2008).

2.5.2 Účel trestu

Účel trestu spočívá podle trestního zákoníku v ochraně společnosti před pachateli trestných činů, ve znemožnění páčání další trestné činnosti odsouzenému a k výchovnému působení na jeho osobu (Česko. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon). Prostředky k dosažení cíle podle tohoto paragrafu - ochraně společnosti před pachateli trestných činů, jsou:

- zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti
- vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život
- tímto působit výchovně i na ostatní členy společnosti.

Účel trestu je pojem, který se historicky vyvíjel a měnil. Hodně záviselo na úrovni právního vědomí lidí. Trestání mělo z historického hlediska tři principy: absolutní, relativní a smíšený (Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995).

Absolutní teorie popisuje trest jako spravedlivou odplatu za spáchaný čin, který je zlem. Uložení trestu je v tomto případě už i samotným potrestáním, které je bráno jako společenská potřeba. Tato teorie upřednostňuje zejména ten princip, že trest by měl být srovnatelný se spáchaným trestným činem. Podle relativní teorie je ukládání trestu důležité proto, aby se předcházelo budoucímu zlu. Můžeme zde tedy pozorovat už jistý počátek preventivních aktivit, které mají ochranný charakter, a tudíž společnost chráním před zlem. Poslední smíšená teorie, kterou také nazýváme slučovací proto, že kombinuje teorii absolutní a relativní, je založena na generální prevenci, což znamená předcházení trestným činům. Má za úkol hrozit trestem a odrazovat potenciální pachatele (Kuchta, Válková, 2005).

Základní funkcí trestů je tedy funkce ochranná a je to tudíž i primární účel. Sekundárním účelem pak rozumíme zabránění pachateli znovu se dopouštět trestné činnosti. Je to v podstatě funkce výchovná, jejíž důležitou součástí je napravit pachatele

tak, aby již nepůsobil zlo a respektoval zákony. Toto se děje prostřednictvím izolace, kdy pachatel vykonává trest odnětí svobody a zároveň to má být jisté ponaučení a odrazení od páčání další trestné činnosti (Černíková, 2008).

2.5.3 Trest odnětí svobody nebo alternativní tresty?

a) Vězení – trest odnětí svobody

Vězení plní různé funkce, jež jsou v průběhu dějin odlišné. Zprvu šlo převážně o odplatu za spáchaný trestný čin a zřetel byl brán na minulost. Dnes však se chápání tohoto posunulo a vězení slouží primárně k nápravě pachatele, a tudíž se orientujeme na budoucnost (Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995).

Tito autoři jsou také přesvědčeni, že jedinci, kteří se už jednou dopustí zločinu, mají tendence k páčání dalších. Pro pachatele je nutné, aby si uvědomili nesmyslnost dalšího páčání trestných činů, což je hlavní a primární předpoklad jejich integrace. Věznice, občas nazývané také jako „školy zločinu“, jsou místa, kde vznikají nová přátelství a zde se právě odehrává onen výkon trestu odnětí svobody. Můžeme zde narazit na kriminálníky z různých sfér, kteří vzájemně posuzují a měří svoje výkony, obohacují se o triky a tipy, jak se nenechat chytit a plánují další trestnou činnost, kterou provedou, až budou zase na svobodě. Vězení je právě „domovem“ takovýmto osobám, jelikož nikde jinde se na jednom místě nesejde tak velký počet lidí – kriminálních, a proto je snadnější zde propadnout ještě mnohem horšímu chování a smýšlení (Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995).

Z vězení si každý odsouzený odnáší negativní sociální roli kriminálního. Situace jedince, který opouští vězení je nelehká, a můžeme u něho předpokládat, že se nemá kam vrátit, tedy nemá domov, zaměstnání ani rodinu. Častým jevem je, že přijde o několik měsíců i let a svět venku se změní natolik, že jeho informace jsou již zastaralé a odsouzený potřebuje získat nové zkušenosti a poznatky, které jsou pro většinovou společnost již běžné. Opravdovou nevýhodou jsou však obtíže se zaměstnáním bývalých vězňů, protože s touto nálepkou se práce hledá jen velmi složitě a takovýto člověk je nesmírně stigmatizován (Matoušek, Matoušková, 2011).

Fischer (2006) doplňuje další důležitý problém, a to ztrátu sociálních a rodinných kontaktů či vazeb, jejichž udržování je ve vězení velmi obtížné a dochází tak k odcizení. Na těchto dvou výše zmíněných problémech se shodnou i Mezník, Kalvodová a Kuchta (1995), kteří považují pracovní návyky a rozvoj dovedností za

podstatné pro zlepšení podmínek odsouzeného. Nezaměstnanost vede totiž k dalšímu delikventnímu chování a opětovnému návratu do vězení. Tento návrat souvisí ale i s negativními osobnostními rysy a vlastnostmi, které se právě ve vězení nejvíce upevňují. S tímto postojem se ztotožňuje i Černíková (2008), která tvrdí, že existuje jakási vězeňská subkultura, kde se vězni učí kriminalitě, namísto toho, aby rozvíjeli pozitivní metody, které je udrží na svobodě. Autorka se zmiňuje taktéž o úzkých vazbách s rodinou a přáteli, které bývají často zpřetrhány, což začlenění odsouzeného zpět do běžného života značně znemožňuje, protože takový člověk přijde o podporu a motivaci konat dobro.

b) Alternativní tresty

Makariusová a Černíková (1996) definovaly alternativu ve čtyřech hlavních bodech:

1. Je to trest, který není spojený s odnětím svobody, jež se ukládá pachateli, který byl k tomuto trestu odnětí svobody odsouzen.
2. Alternativa nesouvisí s jakoukoliv ztrátou svobody, protože by šlo jen o humánnější a vylepšený výkon trestu odnětí svobody.
3. Je nutné, aby pachatel splňoval stanovené podmínky.
4. Alternativní trest a jeho délka musí být odvozeny od závažnosti trestného činu a zároveň se musí brát ohled na to, jak dlouho by pachatel pobýval ve vězení, pokud by byl odsouzen k trestu odnětí svobody.

Alternativní tresty tudíž naplňují účel trestu stejným způsobem jako trest odnětí svobody, avšak na rozdíl od něho nejsou spojeny s omezením svobody (Repík, 2002 In Černíková, 2008).

Pro vykonávání trestů na svobodě existuje celá řada různých důvodů, jež popsal Inciardi (1994). V první řadě jsou to důsledky humánní, které odborníkům jasně signalizují, že ne vždy jsou všichni pachatelé nebezpeční pro okolí, a právě pro ty je tato forma trestu daleko výhodnější, než zbavení svobody. Když vezmeme v potaz důvody ekonomické, alternativní tresty vychází daleko levněji a hospodárněji, nežli tresty vykonávané ve věznicích. Mezi důvody pragmatické pak patří hlavně to, že pachatel nebude odříznut od svého okolí, neztratí tím sociální kontakty a nezpřetrhá vazby například s rodinou. Věznice se také velice rychle plní, a proto se často setkáme s tím, že zde již není místo, tudíž i to přispívá k rozsáhlejšímu ukládání alternativních trestů. Tento trest však není vhodný pro každého a je v moci soudců, zda budou ukládat tyto

tresty pachatelům a prokazovat jim tak laskavost, protože se tím zmenšuje riziko újmy na osobnosti (Sotolář, Púry, Šámal, 2000).

Mezi pozitivní účinky trestů vykonávaných na svobodě řadíme zachování společenských kontaktů pachatele, čímž se zamezuje stigmatizaci. Obrovskou výhodou těchto trestů je, že berou v potaz osobnost pachatele, berou ohled na jeho vlastnosti, možnosti, potřeby a situaci, ve které se momentálně nachází. Následky trestných činů se pak řeší v mnohem příjemnějším prostředí a usnadňuje se tím i komunikace mezi obětí a pachatelem, což má vliv i na případné odškodnění. Pachatel přebírá odpovědnost za své činy, aktivně se účastní nápravy deliktu a předchází se tak možnosti recidivy (Černíková, 2008).

Pokud bychom ze dvou výše uvedených druhů trestů měli zhodnotit pozitiva a negativa a udělat závěr, vyplynulo by celkem jasně, že si lépe stojí alternativní tresty zejména proto, že osobnost pachatele je tímto méně narušována. Tyto tresty na svobodě mu také dopřejí zůstat v přirozeném prostředí, kde může nalézt mnoho motivů pro nápravu a zlepšení chování. Na zřeteli ovšem musíme mít to, že ne každý pachatel je vhodný pro výkon alternativního trestu.

2.6 Probační a mediační služba

Probační a mediační služba (dále jen PMS) je sociální služba, která působí v rámci Ministerstva spravedlnosti ČR. PMS je službou specializovanou na práci s pachateli a oběťmi trestných činů, pomáhá při naplňování trestní spravedlnosti a je pověřena výkonem probace a poskytováním mediace (Matoušek, 2005).

Velice zdařilou definici PMS nám předkládá Metodický standard činnosti PMS v oblasti přípravného řízení a řízení před soudem. Tato definice má následující znění: „Probační a mediační služba usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností a současně organizuje a zajišťuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na ochranu komunity, zájmy poškozených a prevenci kriminality“ (<http://www.pmscr.cz>).

Dále je PMS věnován celý zákon, který se vyslovuje o činnosti PMS jako o službě vytvářející předpoklady k tomu, aby se věci projednávaly v jednom ze zvláštních druhů trestního řízení. Důvodem pro tento požadavek je záměr, který má za cíl neuložit trest spojený s odnětím svobody nebo pak nahradit vazbu jiným alternativním

opatřením. Za účelem tohoto pak poskytuje obviněnému pomoc, odborné vedení, snaží se sledovat a kontrolovat jeho/její chování, dále se věnuje spolupráci s rodinou a sociálním prostředím a připravuje podmínky pro budoucí vedení řádného života (Česko. Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, in Sběrka zákonů).

2.6.1 Poslání PMS

PMS by měla přispívat k naplňování trestní spravedlnosti, a to hlavně vytvářením podmínek, které umožní uplatnit alternativní postupy v trestním řízení. Dále by měla zajišťovat výkon těchto alternativních opatření a vyhledávat účinné reakce na spáchaný trestný čin. Pro tyto účely je stěžejní pracovní náplní PMS provádění probace a mediace a také podílení se na řešení sporů, které vznikly mezi obviněným a poškozeným v daném trestním řízení. Těmito činnostmi pak usiluje o urovnání konfliktu a obnovení respektu k autoritám tohoto státu. Jako součást poslání PMS je také nutno zmínit prevenci a snižování rizik recidivy trestné činnosti (Matoušek, 2005).

Probační a mediační služba ČR je v podstatě novou institucí na poli trestní politiky. Jejím východiskem je součinnost zejména dvou profesí – sociální práce a práva. Při propojení obou těchto profesí dochází k vytvoření nové multidisciplinární profese v systému trestní justice (<http://pmscr.cz>).

2.6.2 Cíle působení PMS

Podle Matouška (2005) existují tři základní cíle, ke kterým PMS směřuje a jež se snaží svou činností naplnit. Jsou to:

1. Integrace obviněného – tímto procesem se PMS snaží začlenit obviněného do života společnosti, aniž by znovu páchal trestnou činnost. Hlavním smyslem integrace je pak obnovení respektu k právním aspektům veřejnosti, snaží se o společenské uplatnění obviněného a jeho seberealizaci.

2. Participace poškozeného – v tomto případě jde o zapojení poškozeného do celého procesu, o obnovu jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry v právní systém a spravedlnost.

3. Ochrana společnosti – v tomto bodě má PMS za cíl chránit společnost tím, že bude řešit konfliktní a rizikové situace a zajišťovat hladký průběh uložených alternativních trestů či opatření.

2.6.3 Probace

PMS má za úkol zajišťovat probaci z důvodu zefektivnění výkonu těchto alternativních trestů a opatření, která jsou spojená s uložením dohledu. Konkrétněji máme na mysli vytvoření probačního programu, zpracovávání zpráv o průběhu dohledu a také spolupráci PMS s poskytovateli různých programů, zabývajících se resocializací jedinců (Metodika PMS-Probace, 2008).

Hovoříme-li o probaci, máme na mysli osobní kontakt úředníka PMS s klientem (obviněným či odsouzeným), a to formou pravidelného kontaktu na příslušném středisku. Pracovník při tomto kontaktu využívá jak prvky pomoci, tak prvky kontroly. Na počátečních sezeních se spolu s klientem tvoří probační program, který je rozdělen na plán dohledu, což jsou stanovené jednotlivé kroky postupu dohledu. Ty obsahují délku zkušební doby, povinnosti a omezení stanovené soudem, úpravu dalších podmínek výkonu dohledu, jako jsou například intervaly jednotlivých konzultací, průběžné sledování a vyhodnocování podmínek dohledu, spolupráci klienta s jeho okolím. Klient je vždy seznámen s následky, které mohou nastat při neplnění probačního programu (Štern, Ouředníčková, Doubravová, 2010).

Průběh dohledu zaznamenává probační úředník minimálně jednou za šest měsíců. Zpráva obsahuje jak základní informace o klientově životní situaci, tak i vlastní úředníkové zhodnocení komunikace a spolupráce s klientem. Při neplnění podmínek navrhuje probační úředník různá opatření a používá další prvky kontroly, aby klienta přivedl zpátky k plnění uděleného trestu (Matoušek, 2005).

2.6.4 Mediace

Mediace je alternativní metodou řešení konfliktů, které vznikly trestnou činností obviněného a mající dopad na poškozeného. Tato metoda využívá přítomnosti třetí (nestranné) osoby zvané mediátor. Mediátor je odborníkem na efektivní vyjednávání a měl by být vyvážený oběma stranám. Napomáhá k vyřešení konfliktní situace či sporu a snaží se nalézt vhodné a oběma stranami přijatelné východisko z nastalé situace. Hlavním úkolem mediátora je řídit proces jednání, vytvořit podmínky pro komunikaci a spolupráci účastníků a snaží se nalézt řešení, které by zohledňovalo zájmy obou stran. Důraz se zde klade na nestrannost mediátora (Metodika PMS-Mediace, 2003).

2.6.4.1 Definice mediace

Slovo „mediace“ bývá nejčastěji odvozováno z latinského slova *medius*, jehož význam se překládá jako střední, prostřední, ale také nestranný nerozhodný nebo neurčitý (Holá, 2011).

Metodický standard činnosti PMS v oblasti přípravného řízení a řízení před soudem, který je v podstatě příručkou, jak vést mediaci a který podrobně popisuje jednotlivé kroky tohoto procesu, čerpá jako mnoho jiných dokumentů svou definici mediace ze zákona o Probační a mediační službě. Tento zákon definuje mediaci následovně: „Mediací se podle zákona o PMS rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným směřující k urovnání konfliktního stavu a je vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediáci lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného“ (Česko. Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, in Sběrka zákonů).

Vybíral (2005), který mediaci vidí, jako řešení konfliktu komunikací, k této problematice dodává, že konečná a absolutní výčtová definice mezilidského komunikování, která by zahrnovala veškeré aspekty (kognitivní, filosofické, sociální, lingvistické, kulturní; všechny potenciální proměnné a možné roviny významu a dopadu), není možná.

Ze zahraničních autorů můžeme uvést definici mediace od Scanlonové a Ericksonové (2004, s. 4): „mediace umožňuje stranám nejlépe pochopit spor a jeho důsledky. Umožňuje jim plně se zapojit do řešení dohodnutím jeho podmínek, na rozdíl od rozhodnutí soudce nebo poroty, kde je vždy jen jeden vítěz.“

2.6.4.2 Cíl mediace

Jak popisuje Hurníková (2012) ve své studijní opoře, je cílem mediace vytvořit dohodu mezi dvěma stranami konfliktu. Účastníci by měli být schopni se sejít a vyjednávat podmínky dohody, hledat řešení konfliktní situace a znovu navázat vzájemnou komunikaci. Obě strany by se měly společně a rovnoměrně podílet na řešení vzniklé situace. Dohoda, která vznikne ze setkání obou stran konfliktu, by měla svým účinkem přesahovat do budoucnosti, jednak svým obsahem, a jednak i podobou vztahů, vazeb a komunikace mezi stranami.

Dohoda:

- Zahrnuje jednotlivé a konkrétní postupy řešení, rozdělení zodpovědnosti, popis úkolů i sankci za jejich nedodržení
- Může být v podobě ústní i písemné, přičemž v písemné podobě je nutno stvrdit ji podpisy mediátory i obou stran
- Konečná podoba dohody se může konzultovat s právníky či jinými odborníky, pokud si to strany dohody vyžádají

2.6.4.3 Způsoby řešení konfliktů v mediaci

Existuje několik způsobů, jak vyřešit spory v procesu mediace. Popsala je a na konkrétních příkladech uvedla PhDr. Tatjana Šišková při rozhovoru pro časopis Sociální práce (4/2005):

- a) Přizpůsobení se je styl řešení, kdy se obvykle slabší jedinec vzdá všeho dobrovolně, nevyhledává boj a upřednostní potřeby druhých před svými vlastními.
- b) Prosazení se je takový styl, kdy jedna strana nehodlá ustoupit, trvá na svém, chce si vydobýt na druhém co možná největší odškodnění, chce si prosadit vlastní názory a cíle, přičemž nebere ohled na „protivníka“. Je to osobnost autoritativní, neústupná, mocná a vlivná s dostatkem finančních prostředků.
- c) Únik je stylem řešení, který nepřipouští diskuzi, odkládá řešení a je v něm nemožné dosáhnout konsenzu. Vztahy mezi oběma stranami jsou špatné a problém se často znovu vrací.
- d) Kompromis je řešení, kdy obě strany dosáhnou v něčem svého, ale také něco ztratí. Dobré vztahy zde zůstávají do jisté míry zachovány, ačkoliv své zájmy a potřeby uspokojí jen částečně.
- e) Konsenzus je nejefektivnějším a současně nejvíce časově náročným způsobem řešení konfliktu. Dochází k naplnění potřeb, zájmů a cílů všech účastníků mediace a umožní udržení dobrých vztahů, což zajistí lepší spolupráci do budoucna.

2.7 Druhy trestů

Podle trestního zákona (Česko. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, in Sbíрка zákonů) se tresty dělí na:

- a) odnětí svobody,
- b) domácí vězení,
- c) obecně prospěšné práce,
- d) propadnutí majetku,
- e) peněžitý trest,
- f) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- g) zákaz činnosti,
- h) zákaz pobytu,
- i) zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- j) ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání,
- k) ztrátu vojenské hodnosti,
- l) vyhoštění.

Za alternativní tresty považujeme všechny výše zmíněné vyjma trestu odnětí svobody. V další části textu tedy budu popisovat některé z těchto alternativních trestů a zaměřím se právě na ty nejčastěji ukládané.

2.7.1 Jednotlivá alternativní opatření a tresty

Dohled

Dohled můžeme popsat jako pravidelný osobní kontakt pachatele a úředníka PMS ČR, jejich spolupráce na vytváření a realizaci probačního programu, který se odehrává v tzv. zkušební době a následně kontrola dodržování podmínek, které soud pachateli uložil. Účelem dohledu je kontrolovat a sledovat chování pachatele, zajišťovat ochranu společnosti, snížit možnost recidivy trestného činu, odborně vést pachatele a pomáhat mu ve vedení řádného života (Česko. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákoník in Sbíрка zákonů).

Povinnosti pachatele:

- spolupracovat s probačním úředníkem, podle předem stanoveného probačního programu,
- dodržovat lhůty, které mu probační úředník stanoví,

- informovat probačního úředníka o místě pobytu, zaměstnání, dodržování povinností a omezení, které mu uložil soud a o jiných důležitých faktech, která souvisí s výkonem dohledu,
- dovolit probačnímu úředníkovi nahlédnout do obydlí, kde se pachatel zdržuje

Při porušení výše uvedených podmínek je probační úředník povinen oznámit tuto skutečnost předsedovi senátu soudu, který dohled nařídil. Probační úředník dále zpracovává zprávu o průběhu výkonu dohledu nad pachatelem a o plnění sjednaných povinností a omezení, kterou jednou za šest měsíců předloží předsedovi senátu soudu (Česko. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon in Sbíрка zákonů).

Jak uvádí Matoušek (2005), dohled se stanovuje v následujících případech:

Pro dospělé:

Dohled se ustanovuje při uložení rozhodnutí o podmíněném trestu, podmíněném upuštění od potrestání, podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a jako součást rozhodnutí o náhradě vazby dohledem.

Pro mladistvé:

Dohled se používá jako výchovné opatření, jako součást podmíněného odsouzení, součást podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Dále může dohled nahradit vazbu a může být uložen na dobu, která předchází nástupu mladistvého do ochranné výchovy. Dohled se také používá v případě, kdy dítě mladší 15 let spáchalo čin jinak trestný.

Parole

Pojem parole je převzat z francouzského jazyka a znamená „slovo, výpověď“. Řadíme ji mezi činnosti, které vykonává PMS, a v praxi pak hovoříme o dohledu nad podmíněně propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody, což znamená, že odsouzený je propuštěn na „čestné slovo“ respektive slib, že se bude chovat řádně. Odsouzený má možnost ve věznici zažádat o spolupráci s probačním úředníkem, který spolu s ostatními pracovníky věznice připravuje podklady pro rozhodnutí soudu o žádosti o podmíněné propuštění. Dále je nutná také spolupráce s jinými subjekty, zejména poskytovateli různých programů a služeb zacílených na řešení problémů souvisejících s propuštěním odsouzených a řešení následků trestné činnosti (<http://pmscr.cz>).

Úkolem pracovníka PMS je individuálně konzultovat s klientem, jeho sociálním okolím a dalšími zainteresovanými osobami podmínky jeho propuštění a dále příprava podkladů, které následně doloží u soudu. Tyto podklady by měly obsahovat doporučení a opatření, která budou minimalizovat možnost opakování další trestné činnosti klienta, přispějí k ochraně společnosti a pomohou klientovi v sociální integraci. Nejedná se zde však pouze o zájmy odsouzeného, ale je třeba také zohlednit požadavky a potřeby poškozeného, posilovat jeho pocit bezpečí a eliminovat případné projevy agrese či další spory mezi oběma (Matoušek, 2005).

Mimo výše uvedené je povinností probačního úředníka vyjádřit se ke specifickým potřebám odsouzeného (př. potřeba léčby závislosti, potřeba zvýšení pracovní kvalifikace, potřeba řešení problematické bytové situace klienta apod.). Po prozkoumání těchto specifických potřeb se probační úředník rozhodne, zda klienta doporučí či nedoporučí k podmíněnému propuštění. V případě, že odsouzeného doporučí, je třeba navrhnout soudu podmínky podmíněného propuštění jako například: uložení dohledu, uložení povinnosti absolvovat rekvalifikaci, uložení omezení či zákaz styku s konkrétní osobou atp. Pokud soud rozhodne o podmíněném propuštění odsouzeného, nad kterým je zároveň stanoven i dohled, musí PMS ČR provádět kontrolu podmínek, které byly stanoveny soudem a poskytovat poradenství a pomoc při řešení problémů, vzniklých následkem propuštění odsouzeného na svobodu (<http://pmscr.cz>).

Obecně prospěšné práce

Tento trestněprávní institut patří k jedněm z nejstarších alternativních trestů. Smyslem zde je umožnit odsouzeným zůstat na svobodě a vykonávat společensky prospěšnou činnost bez narušení dosavadního rodinného a pracovního života (Matoušek, 2005). Trest obecně prospěšných prací (dále jen OPP) se ukládá pachatelům, u kterých je možné uložit nepodmíněný trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřesahuje trestní sazbu pěti let, je nutno však brát v potaz povahu spáchaného činu a možnost nápravy pachatele (Česko. Zákon č. 152/1995 Sb.). Trest OPP se ukládá dospělým v rozsahu 50-300 hodin. Obecně prospěšné účely takového trestu musí směřovat například k údržbě veřejných prostranství, budov, komunikací, musí mít za cíl blaho obce a státních institucí, zabývajících se vzděláváním, vědou, kulturou, ochranou životního prostředí, ochranou zdraví, zvířat, podporou mládeže či jinou sociálně a

humanitárně zaměřenou činností. Trest OPP nesmí v žádném případě sloužit k výdělečným účelům, (Česko. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník), musí být vykonáván bezplatně ve volném čase odsouzeného, musí brát zřetel na zdravotní stav pachatele a musí být vykonán nejpozději do jednoho roku od nařízení výkonu práce. PMS projednává s klientem uložení takového trestu už v průběhu přípravného řízení a řízení před soudem, spolupracuje s institucemi, které nabízejí možnost výkonu OPP, a průběžně sleduje výkonu trestu a konzultuje ho s nadřízeným odsouzeného. PMS současně pracuje na tom, aby došlo k náhradě škody a také k urovnání následků vzniklých v souvislosti se spácháním trestného činu (Matoušek, 2005).

Obecně prospěšné práce jsou zároveň nejčastější formou alternativního trestu v České republice. Odsouzený má totiž možnost si svou vlastní aktivitou odčinit trestné jednání. Při úspěšně vykonaných trestech OPP dochází nejen k obecnému prospěchu společnosti, ale také k tzv. zahlazení odsouzení, které pomáhá odsouzenému začít život s „čistým štítem“. Výhodou tohoto alternativního trestu je bezesporu jeho finanční stránka, která přináší prospěch státu ve formě zdarma vykonané práce a dále také stát nemusí přispívat na náklady spojené s umístěním pachatelů do věznic (<http://pmscr.cz>).

Probační a mediační služba zohledňuje v rámci své činnosti při trestu OPP veřejný zájem – tj. ochranu společnosti, zájem samotné oběti – tj. participace poškozeného a usiluje o prevenci dalšího nežádoucího jednání pachatele, snaží se ho motivovat, vede ho k převzetí odpovědnosti a bezkonfliktnímu znovuzapojení do života společnosti (Metodika PMS-OPP, 2003).

Trest domácího vězení

Trest domácího vězení (dále jen TDV) je poměrně novým trestem, který se zavedl do praxe až v roce 2010. Jeho charakteristickým rysem je omezení osobní svobody pachatele, protože se tento musí zdržovat určitý časový úsek ve svém obydlí. Toto omezení je však částečné, neboť ponechává pachateli možnost pohybovat se na svobodě za předem stanovených podmínek. Tím by ho měl motivovat k vedení řádného života a zároveň zamezit příležitostem, které by pachatele lákaly k další trestné činnosti. TDV soud ukládá maximálně na dva roky, přičemž doba, kterou musí odsouzený strávit doma, se stanovuje na dny pracovního klidu a také dny pracovní, ale jen v určitém časovém úseku. Při porušení podmínek výkonu trestu může dojít k jeho přeměně na

trest odnětí svobody a to v takovém rozsahu, který zbývá do ukončení trestu TDV (<http://pmscr.cz>).

Aby byl trest domácího vězení účinný, je třeba dobré spolupráce soudů s PMS. Úkolem probační a mediační služby je aktivně působit ve třech fázích, kterými obviněný prochází před uložením TDV. V první fázi je důležité poskytnout informace o tomto druhu trestu a sepsat s obviněným písemný slib. V další části následuje projednávání podmínek pro nařízení TDV. V této fázi dochází k vyřízení osobních záležitostí pachatele, aby se v co nejbližší době mohl zahájit výkon tohoto trestu. Pracovník PMS dohlíží a kontroluje bezpečnost pro případnou namátkovou návštěvu obydli obviněného. Poslední fází se pak rozumí samotná kontrola výkonu trestu (Štern, Ouředníčková, Doubravová, 2010).

Samostatné uložení trestu domácího vězení lze jen tehdy, pokud tomu povaha a závažnost trestného činu odpovídá, a pokud osoba pachatele a jeho poměry dovolí výkon tohoto trestu (§ 60 odst. 2 trestního zákoníku č. 40/2009 Sb.).

Ačkoliv se tento trest zdá být pohodlným, není tomu tak. Je naopak považován za nejpřísnější alternativní trest. Zvláštní zřetel zde musí být brána na mladistvé, kterým není TDV doporučován z důvodu toho, aby se neocitli izolovaní v domácím prostředí, ale aby naopak podporovali stávající vazby a společenské kontakty jako je škola, sportovní aktivity, kroužky apod. Tento trest je dále nevhodný pro ty, jež páchali trestnou činnost doma (internet, domácí násilí) (Ščerba, 2011).

Trest zákazu vstupu

Trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce (dále jen TZV) je stejně jako předchozí TDV poměrně novým alternativním trestem, který je ukládán až od roku 2010. Tento trest je určen hlavně pro fanoušky sportů, jako je fotbal a hokej. Dále také pro všechny ty, kteří úmyslně spáchali trestný čin při návštěvě nějaké akce (například různých festivalů či vystoupení hudební skupiny). TZV zakazuje odsouzenému účast na soudem stanovených akcích. To však není jedinou jeho povinností. Musí se proto také hlásit probačnímu úředníkovi, spolupracovat a účastnit se výcvikových, psychologických a výchovných programů, které mají vést k nápravě. Při výkonu tohoto trestu je nutná součinnost s Policií České republiky a často je zároveň s ním stanoven dohled probačního úředníka (<http://pmscr.cz>).

TZV může být uložen až na deset let, prokáže-li se úmysl trestného činu v souvislosti s návštěvou takové akce. Tento trest může být uložen samostatně, pokud uložení jiného trestu není zapotřebí (§ 76, zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

Tento trest má postihnout specifický druh kriminality jako je výtržnictví a násilnou trestnou činností spojenou s účastí na nějaké společenské akci, sportovních stadionech, hřištích atd. V poslední době pozorujeme nárůst takovéto trestné činnosti spojený se specifickým hodnotovým žebříčkem pachatelů, což zapříčinilo potřebu zavedení TZV. Tento trest má převážně preventivní účel stejně jako je tomu u TDV, protože se snaží znemožnit vstup pachatelům násilných činů na různé akce, a tím zamezit jejich další trestné činnosti (Ščerba, 2011).

3 TEORETICKÁ ČÁST II. - GENDER

V soudobé společnosti si můžeme povšimnout toho, že se lidé snaží určovat chování a vlastnosti druhých v závislosti na jejich biologickém pohlaví. Takovéto rozdělování má hluboce zakotveny základy v institucích jako je hospodářství, ekonomika, politika, vzdělávání, rodina, náboženství apod. Tento pohlavně-genderový systém obsahuje institucionalizované vzorce genderové diferenciaci a má významný dopad na příležitosti, které jsou člověku zpřístupněny během života. Některé společenské instituce se pak mohou dopouštět diskriminujícího chování právě proto, že jsou určeny jen pro jedno z pohlaví (Renzetti, Curran, 2003).

Pojmem „pohlaví“ se rozumí termín biologický, zato pojem „gender“ znamená psychologicko-kulturní podmíněnost. V praxi se často setkáváme se záměnou těchto dvou termínů a jedincům mužského pohlaví přiřazujeme zároveň i odpovídající mužský gender. Gender je však daleko širší kategorie, která v sobě obsahuje jako podskupinu také pohlaví. Genderem však rozumíme souhrn různých faktorů jako je gestikulace, způsob oblékání, vlastnosti, samostatná osobnost povolání a konečně i vzhled genitálií. Z těchto faktorů je pro společnost nejvýznamnější právě rozdílnost vzhledu genitálií, podle které vždy naprosto přesně poznáme, zda se jedná o muže či ženu, zatímco u ostatních znaků je tato definovatelnost obtížnější a napříč různými kulturami nepanuje shoda na tom, co je považováno za ženské a co za mužské (Oakleyová, 2000).

Genderu se učíme od prvopočátku své existence a již narozením se začíná utvářet naše vlastní genderová identita. Ta je v nás téměř neměnně zakotvena už kolem pátého roku věku, a tudíž je náš gender mylně považován za rys pohlavní podmíněnosti (West, Zimmerman, 1/2008).

Naše pohlaví ale neznamená jen rozdílnost rozmnožovacích orgánů. Tyto orgány dokonce nehrají žádnou roli v rozdílech mezi muži a ženami. Rozdělení celé lidské společnosti na muže a ženy je spíše otázkou pořádku a praktičnosti. Každý z nás hraje všechny role, protože jsou potřebné každá v jiném sociálním kontextu. „Ontický, substanciální rod neexistuje, neexistuje ani substanciální, homogenní mužská nebo ženská identita.“ (Šmausová, 2002).

Definice mužských a ženských rolí je nyní závislá na uvažování o těhotenství a porodu jako o zásadně předurčené funkci ženy ve společnosti. Změny sociálních podmínek reprodukce však nepřinesly změnu v chápání ženského a mužského genderu a

diferenciace podle pohlaví je dále praktikována. Nicméně to nemusí znamenat pravdivost a přirozenost takových úsudků, jako spíše jejich historickou a kulturní podmíněnost (Cviková, 2003).

Přiznáním „jsem žena/muž“ se nevyjadřujeme jen o naší biologické či tělesné stránce, ale zároveň tím dáváme najevo, které připsané vlastnosti a charakteristiky tohoto pohlaví v sobě nosíme. Zároveň se mnohým z nás vybaví určitý typ oblečení, zájmové činnosti, vzhledu člověka, který se pojí s kategorií muž/žena. Biologická danost našeho pohlaví je základem pro konstrukci genderu. Nicméně se stává, že se s vytvořenými charakteristikami našeho pohlaví neshodujeme a máme za to, že naše osobnost v sobě obsahuje i vlastnosti druhého pohlaví. Ve společnosti je ale tento konstrukt pokládán za správný a obecně platný, a proto podle něho většina z nás jedná a přistupuje k lidem rozdílných pohlaví. Tímto procesem dochází k tvorbě *genderových stereotypů*, které nám utvářejí představy, jak by měl vypadat maskulinní muž a femininní žena (Renzetti a Curran, 2003).

3.1 Genderové stereotypy

Stereotypy jsou obecně sdílené a společností nekriticky přijímané názory, ve kterých panuje shoda na vlastnostech a charakteristikách určité skupiny lidí. Pro tyto skupiny je vždy charakteristický jeden znak, podle kterého jsou jim připisovány další navázané atributy a vlastnosti (Slaměník, 1997).

Stereotypy jsou neměnná, historická a tradiční pojetí konzervativního charakteru. Jsou to předem stanovené představy o povahových rysech, osobnostních předpokladech, tradicích kultur, zvycích a způsobech chování určitých skupin, bez ohledu na to, zda vnímáme individuální odlišnosti mezi členy stejné skupiny (Janošová, 2008).

V euroamerické kultuře se setkáváme s představami a názory, že žena se uplatňuje spíše v rodinné sféře, má v sobě značný pečující prvek, hodně se angažuje ve vztazích, je emotivní, intuitivní, přizpůsobivá a nekonfliktní a velice dbá na svůj zevnějšek a vzhled. Na druhé straně pak stojí muž, angažující se v oblasti politiky a práce, je silný, nezávislý, průbojný s jistou mírou agresivity, význačná je pro něho touha ovládat druhé a jakýkoliv ženský atribut v jeho chování je považován za slabost (Janebová, 2008).

Genderové stereotypy jsou často považovány za diskriminační představy o typicky ženských a typicky mužských rolích, vlastnostech, postavení či pozicích ve společnosti. Podle výzkumu Harnachové, Haratické, Krčkové, Pávka a Slívy (2010), který byl aplikován na české studenty osmých tříd, převládá názor, že:

Typický muž – je odvážný, zručný a společenský, jeho agresivní stránka není již tak evidentní, jako tomu bylo u předchozích generací, muž v pojetí studentů je dále hádavý a parádivý, o svůj vzhled se stará, avšak s citlivostí je to u něho na minimální úrovni.

Typická žena – je popisována v podstatě jako pravý opak muže. Je abnormálně citlivá a starostlivá, což jsou předpoklady pro roli „dobré matky“, na svůj vzhled dbá také a měřítko společenskosti je u ní vyšší, než u mužů. V hádavosti byla obě pohlaví posouzena stejně, avšak odvážnost a míra agresivity byly u žen hodnoceny bodově nejméně.

Šmausová považuje za nejvíce rozšířené následující genderové typologie:

„MUŽ“	„ŽENA“
inteligentní	citová
nezávislý	závislá
individualista	„sociální“ – schopnost vcítovat se
aktivní	pasivní
silný	slabá
racionální	intuitivní
bojovný	mírumilovná

Zdroj: Šmausová, Kdopak by se genderu bál

Stereotypy mužských a ženských rolí jsou považovány za reálné charakteristiky jejich pohlaví, avšak jsou to jen primitivní soudy, které vzešly z dávných představ a neopodstatněných tvrzení. Tyto stereotypy nám umožňují získat informace o prostředí, ve kterém se nacházíme, o lidech, se kterými komunikujeme a nemáme proto potřebu hlubšího zkoumání těchto „pravd“ (Křížková, 2004).

Ke zprostředkování stereotypů dochází jak verbální tak i neverbální formou a jsou nám předávány ostatními členy naší společnosti, v zásadě se „dělí“ z generace na generaci, přičemž se téměř nebere v potaz naše osobní zkušenost s určitými členy dané skupiny. Jsou tedy univerzálně platné, ale zároveň se s nimi ztotožňuje jen velice málo

lidí. Muži a ženy, kteří se pak těmito stereotypům vymykají, jsou považováni za nekonformní, což se projevuje v jednání s nimi (Renzetti, Curran, 2003).

3.1.1 Negativa genderových stereotypů

Valdrová (2006) uvádí jako hlavní nevýhodu genderových stereotypů jejich vedení k hierarchizaci pohlaví. Už jako dětem jsou nám předkládány názory, že ženskost spočívá ve fyzické kráse, mužskost v tělesné síle, že ženské cítění je neracionální na rozdíl od mužské stabilní povahy a objektivity, že vrcholem ženského působení je výchova dětí a starost o domácí prostředí a hodnota práce muže, že je oceňována spíše penězi.

Čermáková (In Valdrová, 2006) k tomu dodává aspekt zastarávání tradičních rolí a vzorců. Změna životních podmínek a různorodost podnětů k seberealizaci je v dnešní době opravdu velice odlišná od způsobu života předchozích generací. Ženy musí živit rodinu a chodit do práce a role muže, jako „pána domu“ se značně oslabuje. Nejsou už tou dominantní složkou, bez které by domácnost nemohla fungovat. Ženy se touží realizovat jiným způsobem, než výchovou dětí, mají vyšší ambice a někdy dokonce předčí muže i ve finančním výdělku.

Značná nevýhoda genderových stereotypů plyne hlavně pro ženy, které mají v naší kultuře podřízenou roli a nižší status a jsou proto považovány za outsidersy. Ženské atributy mají malou hodnotu pro společnost, zatímco atributy mužů stojí v popředí. V praxi je to znatelné především na finančním ohodnocení a pracovním postavení, které jsou exkluzivnější ve sférách veřejných (mužských), zatímco sféra rodiny a péči o ni je prokazatelně méně přitažlivá a hůře slučitelná s kariéřním postupem. Takovéto zhodnocování a znehodnocování charakteristik obou pohlaví nazýváme sexismem (Janebová, 2008).

3.1.1.1 Sexismus

DeVito (2008) definuje sexismus jako diskriminaci na základě genderu. Tato diskriminace je patrná na úrovni individuální i institucionální. Pokud budeme hovořit o individuálním sexismu, je třeba počítat s předpojatostí názorů a postojů, které zaujímáme k roli ženy a muže. Příkladem je to, že jsou ženy považovány za citlivé a pečující a neměly by se vyjadřovat k politickým či hospodářským otázkám, přičemž náhledy na této sféře by měly přejímat od mužů. Muž by měl být naopak necitlivý,

sexuchtivý, dominantní a neměl by se vyjadřovat o svých pocitech. Pokud se zaměříme na sexismus institucionální, budeme se zabývat zvyky a praktikami, které vedou k diskriminaci jednoho z pohlaví. Nejvíce je toto patrné v oblasti obchodu a práce, kde jsou ženy znevýhodňovány nižší výměrou platu za stejnou práci a jejich uplatnění v řídicích funkcích je velmi malé. Naproti tomu však můžeme postavit tezi, že ženy jsou zvýhodňovány při rozhodnutí soudů v problematice péče o rodinu.

Fenomén sexismu můžeme pozorovat již v zárodcích našeho života ve společnosti, když například u tříletých dětí vidíme nechuť hrát si s opačným pohlavím pod záminkou toho, že „je to holka/kluk“. Celá socializace pak utvrzuje ženy v tom, aby se zaměřovaly na svoji krásu, aby pečovaly o druhé a smířily se se svou podřízeností. Muži v tomto ohledu jsou spíše vedeni k preferencím mužských atributů, a tím dochází k tomu, že je podřadnost žen internalizována oběma pohlavími (Taylor in Janebová, 2008).

4 TEORETICKÁ ČÁST III. - GENDER A KRIMINALITA

V první části jsem popsala alternativní tresty, které je možné uložit pachatelům trestných činů, pokud spáchali činnost označenou jako kriminální. Ve druhé části jsem hovořila o genderu, který hraje roli právě v tom, zda a jakou kriminální činnost jednotlivá pohlaví páchají. V tomto třetím oddíle se tedy pokouším o propojení dvou předchozích témat.

4.1 Mužská a ženská kriminalita

Roli, kterou gender obecně hraje v našich životech, jsem zmínila již v předchozí kapitole. Zde bych chtěla nastínit problematiku, která je s úlohou genderu v páchání trestné činnosti velice úzce spjata.

Na ženy jako pachatelky kriminální činnosti je odedávna pohlíženo zcela z jiné perspektivy, než je tomu u mužů. Mnoho teorií kriminality tak vychází často z trestné činnosti mužů a ženy jsou zde zohledněny velice málo nebo vůbec, a pokud ano, jedná se převážně o násilí na ženách páchané nebo o prostituci (Giddens, 1999).

Proto je delikventní chování stále považováno za jev, vyskytující se spíše u mužské části populace, což se také prolíná do teorií kriminality. Vážnou chybou je, že se opomíjí odlišnosti v typech spáchaných zločinů muži a ženami. Mezi typicky ženské zločiny řadíme drobné krádeže, zanedbávání péče, prostituce a narušování pořádku (Chesney-Lind, 1989).

Rozdílnost v páchané kriminalitě u žen a mužů je historicky determinována, jelikož existovaly a stále existují odlišnosti ve způsobu chování, prožívání a charakteru úloh, jenž muži a ženy ve společnosti sehrávají na základě svého pohlaví. Kriminalita je značně evidentní v genderové struktuře společnosti, kde jsou muži na pozicích s vyšší autoritou a mocí, čemuž následně odpovídá jejich kriminální činnost. Příčinou nižší trestné činnosti žen je i schopnost pachatelek vyhybat se trestnímu stíhání, přičemž využívají přesvědčující metody a tzv. „nepřepsané dohody“ mezi pohlavími. Tato dohoda v sobě nese uznání náladovosti a rozmarnosti žen, které zároveň potřebují mužskou protekci, aby je tyto vlastnosti nepředurčovaly k páchání trestných činů (Giddens, 1999).

Podíl žen na páchání kriminální činnosti je sice nízký, avšak její závažnost je odpovídající závažnosti mužské kriminality. Tresty, které obě pohlaví za tuto činnost dostanou, bývají stejného charakteru a ve stejné výši. Ve společnosti je však kriminalita stále považována za mužskou záležitost, i přesto, že podíl žen na takovéto činnosti vzrůstá. Patrný vzestup nebo spíše vyšší procento ženské kriminality je v těch zemích, které dodržují rovnoprávnost a kde jsou ženy naprosto svobodné a jejich postavení ve společnosti je srovnatelné s mužským postavením (Blatníková, Netík, 2007).

Rozdíly mezi pohlavími byly odedávna zkoumány ve sférách, jako je sociologie, biologie, genetika a další jiné teorie. Existují dvě možnosti výkladu kriminality žen, z nichž první je snaha vytvořit ucelený koncept, kterým by bylo možné vysvětlit a popsat, proč je kriminalita žen odlišná od té mužské a druhý výklad se zabývá vysvětlením rozdílů mezi muži a ženami na základě počtu a druhu spáchaných trestných činů. Vývoj pokusů o průkazný výklad ženského kriminálního chování a také pokusy o vysvětlení příčin rozdílů mezi pohlavími v kriminální oblasti započal teoriemi biologickými, psychologickými a sociologickými. Od těch se pak záhy přešlo k ucelnějším konceptům, které vysvětlují příčiny kriminality pomocí působení vnitřních a vnějších faktorů (Blatníková, Netík, 2007).

4.1.1 Teorie kriminality mužů a žen

Existují různé pohledy na kriminalitu žen a mužů a také na příčiny, které obě pohlaví k trestné činnosti vedou. Nejznámější a nejvíce studované teorie jsou uvedeny níže. Mezi autory zabývající se touto problematikou patří hlavně Čepelák, Karabec, Netík, Blatníková a Válková, a proto jsem při popis těchto teorií čerpala především z jejich knih.

1. Teorie biologické

Biologické předurčení k páchání trestné činnosti je již dávno překonané, protože to nejsou jen fyzické rysy a tělesná konstituce, které hrají roli v pachatelově kriminálním chování. Ve zkoumání biologických dispozic jedince se docházelo k velice bizarním závěrům, například, že ženy jsou jen psychicky a fyzicky opožděné napodobeniny mužů. Ženy – pachatelky jsme mohli poznat podle výrazných mužských rysů, větší sexuální aktivity a vymizení mateřského pudu. Ženy však nebyly schopny páchat trestnou činnost, k níž by potřebovaly fyzickou zdatnost nebo logické myšlení (Čepelák, Karabec, 1987).

Mezi typické znaky žen patří citlivost, závislost, emotivita, mateřskost, pasivita a křehkost. Když se tedy žena dopustí trestného činu, má se za to, že některá z těchto vlastností nefunguje nebo je potlačena. Ženy se pak nejvíce angažují v sociálně patologických jevech jako je prostituce a nemravné sexuální chování (Blatníková, Netík, 2007).

2. Teorie psychologické

Odlišnosti v kriminalitě žen a mužů jsou v této teorii vysvětlovány pomocí psychických zvláštností, které se projevují v chování jedinců. Snaha o porovnání psychopatických osobností a zdravých jedinců však postrádá zhodnocení a důsledky společenských faktorů (Blatníková, Netík, 2007).

Tato teorie vychází z psychoanalýzy, jejímž zakladatelem je S. Freud a považuje kriminalitu žen za probíhající vnitřní konflikt, za projev potlačených emocí, nesplněných přání či špatných zkušeností z dětství. Ženy jsou pasivní, nedokonalé, deprivované mateřstvím a emočně labilní, což hraje velkou roli při páčání trestné činnosti, zatímco u mužů nalezneme důvody k tomuto spíše ve vlastnostech, jako jsou egocentrismus, sobeckost, chamtivost, necitelnost (Kuchta, Válková, 2005).

3. Teorie sociologické

V těchto teoriích je důraz kladen na vnější vlivy (politické, ekonomické, kulturní) a také na společnost, která formuje osobnost člověka už od jeho narození. Ve společnosti však dochází k morálním krizím, mizí hodnoty a pravidla jsou dosti rozvolněná, což je důvodem pro četnou kriminalitu. Ženy a muži dosahují svých cílů jinými způsoby a jsou to právě ženy, které musí vynaložit větší úsilí, aby dosáhly vyššího společenského statusu, což se v určitých případech děje pomocí deviantních metod. Tyto metody jsou pro ženy snesitelnější z toho důvodu, že mají v povaze lhát, podvádět, umí být kruté a velice dobře intrikují (Čepelák, Karabec, 1987).

Jiné sociologické teorie vidí nízkou kriminalitu žen v jejich omezení možnosti účastnit se takového množství aktivit, jako je tomu u mužů. Trestná činnost je výsledkem procesu učení, který je v každé kultuře odlišný. Proces učení u mužů a žen není stejný, protože každý z nich zastává ve společnosti jiné role. Ženy jsou podrobovány větší kontrole okolí, je od nich vyžadována podřízenost, poslušnost a starost o rodinu. Jejich výchova je daleko autoritativnější a přísnější, čímž se snáze docílí jejich vyšší konformity. Dále se autoři Blatníková a Netík zmiňují o výrazných

socializačních faktorech, pro které je pohlaví nepodstatné, a tudíž v kriminalitě nehraje roli to, zda je osoba mužem či ženou, ale spíše to, v jakém prostředí vyrůstá a jaké výchově podléhá. Ženy jsou vázány na rodinu, což se neslučuje s kriminálním jednáním a také se tolik neztotožňují s vrstevnickou skupinou, která takovéto jednání podněcuje (Blatníková, Netík, 2007).

4. Teorie feministické

Jak bychom si mohli odvodit z názvu, tyto teorie se zabývají kriminalitou žen. Hlavním problémem je podle nich nerovnost a nespravedlivé rozdělování příležitostí a zdrojů. Moc a vlastnictví dominují pouze u mužů, a tím je determinována také jejich nadvláda nad společností. Muži jsou pány nad životy všech ostatních, čímž určují i kriminalitu. Trestná činnost mužů se projevuje zejména v oblasti materiální, zatímco v trestné činnosti žen převládají prvky reprodukčního procesu (Kuchta, Válková, 2005).

4.2 Kriminalita žen

Ženská kriminalita je ve společnosti více zkoumána nejspíše proto, že se považuje za specifickou a více deviantní, než je kriminalita mužská. Podle různých teorií mají muži větší sklony k agresivitě a násilí, a proto je jim kriminalita bližší a společností je celkově více akceptována. Souvisí s tím i četnost literatury, která se více zabývá odchylným a deviantním chováním žen, právě proto, že se považuje za nemístné a nepřijatelné. Dříve tomu tak ale nebylo a kriminalita žen se téměř nezkoumala. Až v poslední době evidujeme nárůst zájmu o toto téma a je to také důvodem, proč jej do své práce řadím i já.

Statistické údaje uvádějí jasnou převahu mužského pohlaví v počtu odsouzených, usvědčených i zadržených osob, takže můžeme nabýt dojmu, že trestná činnost je doménou mužů. Svědčí o tom i označení takovéto osoby „zločinec“, které je v mužském rodě. Uvádí se, že procentuální poměr pohlaví v kriminální činnosti je 95:5, kde ženy tvoří těch pět procent (Nedbálková, 2006).

4.2.1 Základní rysy ženské kriminality

Kriminální činnost žen bývá v určitém směru specifická. Pozorujeme zde jednak odlišný charakter, a jednak i nižší stupeň rizikovosti pro společnost. Mužská trestná činnost je orientována na celou škálu trestných činů od méně závažných, až po ty

nejvíce závažné Renzetti, Curran, 2003). Naproti tomu jsou ženy známé tím, že jejich kriminalita vykazuje spíše majetkovou trestnou činnost, krádeže, drobné podvody a další méně závažné trestné činy. Důležitá je zde i role smyslu trestných činů, kdy muži mají většinou úmysly závažnější a horší, než ženy, od čehož se pak odvíjí výše trestu (Oates-Indruchová, 2011).

Dalším zajímavým rysem ženské kriminality je její snaha trestné činy maskovat. Ta spočívá v obtížích s vysvětlováním a odhalováním trestných činů, které bývají hůře pochopitelné, nelogické až zmatené. Dále se Urbanová a Večeřa (2004) zmiňují o malém procentu recidivujících pachatelek. Pokud se ale u nich recidiva objeví, nezůstane u spáchání stejného trestného činu. Ženy netvoří party a organizované skupiny, jejich specifikem je, že jednájí individuálně a na vlastní pěst. Na rozdíl od mužů jsou opatrné a pasivní, ačkoliv se snaží hrát aktivní roli a setkáváme se s nimi také jako se spolupachatelkami trestné činnosti mužů.

Co se týče motivu pro spáchání trestného činu, existují rozdíly mezi muži a ženami i zde. Ženy se více angažují tam, kde jde o ochranu a zabezpečení jejich rodiny, což kolikrát k trestné činnosti postačuje a je také nejrozsáhlejším motivem pro ženskou kriminalitu (Renzetti, Curran, 2003). Ženy tak díky nezávažné povaze svých trestných činů dostávají nižší tresty a jen ojediněle se u nich vyskytují dlouhodobé tresty nepodmíněného odnětí svobody (Urbanová, Večeřa, 2004).

4.2.2 Identita pachatelek

Existuje mnoho typologií, které vykreslují různé ženy, jejich životní situace a postoje a mají za úkol nás seznámit s povahou žen – pachatelek. Nemohu zde představit vyčerpávající výčet osobností pachatelek, ale pokusím se alespoň nastínit některé z nich.

Za nejznámější typologii je považována klasifikace od Daley, již ve své knize popisují Blatníková a Netík (2007). Tato typologie se zakládá na situacích žen, které mohou ovlivnit jejich kriminální chování. Jsou to situace:

Žena na ulici – je ženou původně sexuálně zneužívanou a týranou, objevují se zde časté útěky z domova a taková žena má velice blízko k prostituci.

Zraněná a zraňující žena – většinou zažila traumatické situace v raném dětství, charakteristickým rysem je závislost na návykových látkách, která může vyvolávat agresivní jednání.

Bitá žena – se nachází v bezvýchodné situaci, kdy je jí ubližováno vlastním partnerem a taková žena má sklony silně reagovat na prožívané násilí.

Žena angažovaná v drogách – nemusí být nutně narkomanka, nicméně se tato žena nachází v tíživé situaci, jejímž elementárním problémem je něčí drogová závislost či obchodování s drogami.

Tato teorie byla kritizována z důvodu nedostatečného apelu na vnější vlivy, zejména ekonomickou stránku a také na neúplnost výčtu situací.

Další typologie, o které bych se ráda zmínila je psychologická typologie Coleho a kolektivu, jejímž podkladem byl psychiatrický výzkum pachatelek závažné trestné činnosti. Následující typy jsou popsány Blatníkovou a Netíkem (2007) takto:

Ženy masochistické – léta byly vystavovány velkému tlaku od partnera, který je zneužíval, a rozhodly se toto utrpení ukončit tím, že partnera zabily. Jsou to ženy stabilní a vyrovnané, které se dokáží nesmírně ovládat.

Ženy otevřené a hostilní – tyto ženy nemají primární úmysl někoho zavraždit, avšak jsou natolik emotivní, agresivní a impulsivní, že své jednání nedokážou ovládat.

Ženy skryté a hostilní – neprojevují afekt a zlost, bývají oběťmi domácího násilí a nejčastějšími jevy jsou u nich vraždy dětí.

Ženy psychotické – charakteristickým osobnostním rysem je porucha psychiky, která má za následek vraždu z chorobných nesmyslných pohnutek, přičemž na průběh a akt vraždy mají tyto ženy amnézii, tudíž ani netrpí výčitkami svědomí.

Ženy neschopné – jsou natolik submisivní a závislé, že poslechnou svého partnera ve všem, i když jim přikáže někoho zavraždit.

Toto dělení je dle mého názoru praktické a jednoduché, ale chybu vidím v tom, že je neaplikovatelné na jiný typ trestného činu, než je vražda či ublížení na zdraví s následkem smrti.

4.2.3 Recidiva žen

Jak už bylo mnohokrát zmíněno, trestná činnost je považována za aktivitu mužů, a proto do nedávné doby existovalo jen velmi málo publikací a studií, které věnovaly pozornost ženským otázkám v oblasti kriminality. Jednou z těchto otázek je také ženská recidiva, kterou zde chci zmínit z důvodu toho, že jsem se na ni ptala v rozhovorech s pracovníky PMS.

Odsouzení ženy provází zároveň enormní stigmatizace, jež si nezádá se stigmatizací muže. Život ženy je protkán péčí a starostmi o její blízké, a proto se žena snaží vyvarovat veškerým situacím, jejichž důsledky by jí mohly tyto činnosti znemožnit. Z tohoto důvodu se s recidivou žen setkáváme ve velmi malém měřítku, oproti recidivě mužů. Avšak žena se může ocitnout v takových situacích a okolnostech, v nichž jí v podstatě „nezbude“ nic jiného, než trestnou činnost opakovat. Jsou to případy typu: rozpad rodiny, neschopnost zajištění výživy pro své potomstvo, opakované selhávání na trhu práce, pocity bezradnosti a vyhaslosti. Tyto situace přivádějí ženy zpět do světa zločinu a nejčastějšími prohřešky v těchto případech bývají prostituce a drobné krádeže (Kuchta, Válková, 2005).

4.2.4 Sociální zázemí žen

Pachatelé trestné činnosti často pocházejí z rozvrácených nebo neúplných rodin, které neplní všechny své funkce tak, jak mají. Z toho pak mohou vycházet problémy, se kterými se jedinec, který v takovéto rodině vyrůstal, musí potýkat. Těmi problémy mám na mysli převážně delikvenci a trestnou činnost, což jsou jevy, které pozorujeme spíše u lidí, kteří byli vychováni ve špatném rodinném prostředí anebo sami takovéto špatné zázemí poskytují například svým dětem. Existují ovšem výjimky a ne všichni pachatelé musí být nutně deprivováni rodinnou situací (Matějček, 1994). Tato tvrzení dokládá níže uvedený výzkum, který byl prováděn se ženami – pachatelkami kriminální činnosti.

Ve svém výzkumu jsem často pokládala respondentům otázku, z jakého prostředí pocházejí odsouzení, zda žijí v uspokojivých podmínkách, zda jejich rodinné prostředí je úplné či jestli se spíše setkávají s rozvedenými pachateli. Výzkum Českého helsinského výboru analyzoval data o sociálních poměrech žen z roku 2003 a sepsal závěry do publikace, ve které se zabývá vybranými otázkami z tohoto výzkumu. Pro účely mé práce jsem si vybrala následující data.

Téměř jedna třetina odsouzených žen je doposud svobodných, další zhruba třetina žen už mají za sebou rozvod a žijí samy. Zbývající ženy žijí v prvním nebo druhém manželství a 6% z celkového počtu žen tvoří vdovy. Před nástupem trestu převažují ženy žijící s manželem nebo druhem, minimální procento pak tvoří ženy osamělé. Zajímavým faktem je, že všechny dotazované ženy mají zkušenosti s neúplnou rodinou primární či sekundární. Nejčastějším jevem neúplných rodin je výchova a vyrůstání pouze s jedním rodičem – v tomto případě s matkou. Výzkum ukázal, že s otcem se nikdy nesetkalo asi 7% odsouzených žen. Polovina až dvě třetiny respondentek mělo s rodičem/rodiči dobrý vztah. Nezanedbatelný je i počet žen, vyrůstajících v zařízení pro děti a mládež. Po odchodu ze zařízení či rodiny a započetí samostatného života, dvě třetiny respondentek uvádí, že mají nějaké dítě, přičemž tyto děti ve většině žijí u partnera nebo u rodičů odsouzených žen (Český helsinský výbor, 2003).

Tyto statistiky se týkají jen odsouzených žen, což vnímám ve své práci jako slabou stránku, avšak žádná uspokojivá data, která bych mohla využít pro popis sociálního zázemí pachatelů – mužů jsem nenašla.

5 EMPIRICKÁ ČÁST

5.1 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu bylo zjistit pohled pracovníků Probační a mediační služby na ukládání alternativních trestů podle pohlaví, zkoumat jejich přístup k ženám a k mužům při práci s nimi, a zjistit, zda vnímají nějaké rozdíly v přístupu žen a mužů k plnění povinností vyplývajících z alternativního trestu.

5.2 Výzkumná metoda

Výzkumnou část své práce jsem prováděla formou osobních rozhovorů, přičemž jsem respondenty informovala o tom, že rozhovor bude nahráván. Takto jsem hovořila s osmi respondenty dvou středisek Probační a mediační služby. Vybrala jsem si středisko PMS Olomouc a Prostějov. Po nasbírání těchto dat jsem rozhovory přepsala a začala vyhodnocovat formou vytváření trsů, která spadá pod výzkum kvalitativní.

5.2.1 Kvalitativní výzkum

Kvalitativní výzkum je definován řadou autorů, a ačkoliv je každá definice jiná, podstata kvalitativního výzkumu zůstává stejná. Například Disman (2002) se o kvalitativním výzkumu vyjadřuje následovně: „Kvalitativní výzkum je nenumerické šetření a interpretace sociální reality.“ Dále pak uvádí pozitivum tohoto výzkumu zejména v jeho jedinečnosti, autentičnosti a možnosti vytvořit komplexní obraz a náhled na zkoumanou problematiku. Data jsou sbírána v přirozeném prostředí a je zde umožněn hlubší vhled a kontakt s terénem.

Loučková (2010) charakterizuje kvalitativní přístup slovy jako je *subjektivita* a *význam*, které označuje za hlavní procesy v tomto výzkumném přístupu, s nimiž je nejčastěji spojována praxe. Cílem takového přístupu má být zkoumání skutečností, jež považujeme za sociální a které nám mají objasnit subjektivní významy našeho okolí.

Podle Petruska (1993) se kvalitativní metodologie zabývá studiem lidí v jejich přirozeném prostředí a v oblasti každodenního života.

Strauss s Corbinovou (1999) pak kvalitativní výzkum vymezují jako metodu, která dosahuje svých výsledků pomocí jiných, než statistických procedur.

5.2.2 Metoda získávání dat – moderovaný rozhovor (interview)

Jak uvádí Miovský (2006), metoda moderovaného rozhovoru je považována za jednu z nejobtížnějších forem získávání dat. Zároveň však je nejvýhodnější, protože nám umožní jednak rozvíjet mnohé sociální dovednosti, a jednak kultivuje naše pozorovací schopnosti. Interview by se mělo provádět s jednou osobou, maximálně však se třemi. Pro interview je také důležité pozorovat dotazovaného, umět číst v jeho mimice, pohybech a také je dobré, zaměřit se na prostředí, ve kterém rozhovor vedeme. To vše nám může pomoci pro vytvoření důvěrnějšího vztahu s respondentem a následně pak můžeme získat validnější data. Klasické interview je prováděno tváří v tvář a rozdělujeme ho do tří základních forem:

- nestrukturované interview
- polostrukturované interview
- strukturované interview

Ve svém výzkumu jsem použila formu polostrukturovaného interview, jelikož se mi zdálo být nejvhodnější, nejsrozumitelnější a nejvíce odpovídalo požadavkům cílů mého výzkumu.

5.2.2.1 *Polostrukturované interview*

Tato forma patří mezi nejrozšířenější, jelikož kombinuje výhody dvou dalších výše zmíněných forem interview. Pro polostrukturované interview je vyžadována určitá technická příprava. Měli bychom si vytvořit závazné schéma a specifikovat okruhy otázek, na které se budeme chtít respondentů tázat, přičemž je možné zaměňovat v průběhu rozhovoru jejich pořadí. Součástí takového interview je kladení doplňujících otázek a neustálé doptávání se a přesvědčování, zda opravdu dobře rozumíme tomu, co respondent řekl. Musíme si však jasně vymezit *jádro interview*, kterého se budeme držet a okruh otázek, na které se budeme ptát. Často se stává, že doplňující otázky tazatele přináší nečekaný užitek a pomáhají tak lépe pochopit kontext problému (Mioviský, 2006).

5.2.2.2 Pozitiva a negativa výzkumné metody

Mezi výhody polostrukturovaného interview patří využití možnosti nenucené a přirozené komunikace spolu s dotazováním se na určité, předem definované otázky. Nevýhodou naopak je, že doplňující otázky mohou svést náš rozhovor s respondentem „z cesty“ a my tím získáme mnoho nerelevantních dat (Miovský, 2006).

Tuto metodu jsem zvolila z toho důvodu, že kvantitativní výzkum by byl neefektivní a nadměru pracný, a i tak bych nedosáhla kýžených výsledků, jelikož data ve spisech klientů nemají odpovídající hodnotu pro cíl mého výzkumu. Negativem zvoleného postupu může být časová náročnost, špatná reinterpretace odpovědí respondentů a dále neúplnost odpovědí, špatná formulace, stručnost či nepochopení otázek ze strany respondentů. Pozitivem naopak je osobní kontakt, který zaručí věrohodnost informací, omezuje zkreslení náhledu na odpovědi, které by mohlo vzejít například při nepochopení otázky a následné poskytnutí neužitečné odpovědi. Tím, že jsem rozhovory vedla osobně, jsem také mohla respondenta kdykoliv usměrnit a svými otázkami jsem je pak přiměla nad tématem přemýšlet. Riziko jejich rychlého přemýšlení je ale v automatických odpovědích, kterých se mi mohlo dostat do rukou značné množství.

5.2.3 Metoda analýzy dat - vytváření trsů

Pro svůj výzkum jsem si zvolila analyzování dat pomocí metody tzv. vytváření trsů, kdy jsem hodnotila přepsané rozhovory a hledala v nich opakující se vzorce a témata.

Tato metoda slouží k sestavování a konceptualizaci určitých výroků do jednotlivých skupin, například podle rozčlenění určitých míst, případů či jevů. Těmto skupinám říkáme „trsy“ a měly by vznikat tzv. překryvy. Tím máme na mysli zejména podobnosti mezi identifikovanými jednotkami. Tento proces dává vzniknout obecnějším kategoriím, které zařadíme do skupin (trsů) podle toho, zda se u nich objevuje nějaký opakující se znak, popřípadě společná charakteristika apod. Příkladem společného znaku trsu může být:

Překryv tematický – vyhledávání pasáží ve výrociích osob, jejichž hlavním pojítkem je nějaké úzce ohraničené téma.

Překryv prostorový – vyhledávání popisů událostí, jejichž společným znakem je určitý jasně ohraničený prostor.

Překryv časový – vyhledávání takových událostí, které se opakují ve stejném čase.

Překryv personální – vyhledávání událostí, jež se opakují při stejném seskupení osob.

Tímto však výčet nekončí, protože existuje mnoho dalších typů překryvů (Mioviský, 2006).

Elementární princip metody vytváření trsů spočívá na srovnání a agregaci dat, které existují v určité hierarchii. Tuto hierarchii vytváříme kategorizací vybraných základních jednotek, díky nimž pak vytváříme jednotky obecnější (Čermák a Štěpaníková in Mioviský, 2006).

5.3 Vlastní výzkum

Níže uvedené citáty jsou z doslovného přepisu rozhovorů s respondenty a čísla, jež uvádím v závorkách, označují konkrétní osobu, jejíž další údaje však neuvádím, jelikož jsem přislíbila anonymitu odpovědí respondentů. Čísla slouží spíše jako pomůcka v orientaci při sepisování této empirické části a pro mou vlastní identifikaci respondenta.

5.3.1 Zastoupení

Všichni respondenti se jasně vyjádřili k otázce, zda je u nich v agendě na středisku PMS větší zastoupení/počet žen či mužů. Stejně jako uvádí různé statistiky, které jsem popisovala v teoretické části o alternativních trestech, existuje shoda s těmito statistikami i v názorech pracovníků PMS. Pracovníci se vyjadřují o většinové převaze mužů v páchání trestné činnosti těmito slovy:

No začnu tím, že máme procentuálně osm procent žen a těch zbylých devadesát dva procent jsou muži. (1)... S jakoukoliv trestnou činností myslím, že muži vycházejí ve větších číslech, určitě. (2) Na otázku, kdo páchá více trestné činnosti, jsem dostala odpovědi: Tak samozřejmě jsou to muži. (3) Čtvrtý respondent byl velice stručný a jeho odpověď zněla: Muži. Posléze však svou odpověď mírně rozvádí: Muži obecně páchají více trestné činnosti ve všech agendách, než ženy. (4) Dále to byly zmínky jako: Mezi odsouzenými, rozhodně více mužů... Tak tady se obecně potkáváme více s muži. (5) ... skupina mužů je větší než skupina žen. (6) ... každopádně většina našich klientů jsou

muži, takže jestli je to tím, že ženy nepáchají tolik trestné činnosti, nebo jestli možná tím to tak obecně je... obecně páchají více trestné činnosti muži, a možná i třeba víc takovou závažnější. (7)

V tomto ohledu tedy nenastal žádný rozpor a všichni respondenti se jednoznačně shodli na větším podílu mužů v páchání kriminální činnosti.

5.3.2 Důvod většího zastoupení mužů

Oblast, ve které existuje další velká shoda v odpovědích respondentů, je odůvodnění tohoto jevu, čili proč tedy muži páchají trestnou činnost více. Odpovědi se sice neshodovaly úplně přesně, nicméně v nich nalzáme určité společné prvky. Převažovaly tak názory tohoto typu:

Máme více mužů, rozhodně. Čím to je? Je to v jejich zodpovědnosti... Rozebíráme to s muži i s ženami, ale ti muži jsou takoví více střelci... To je dáno celkově i statistikami, že ženy páchají mnohem méně trestné činnosti než muži, podle mě je to dáno způsobem života. Žena má třeba dítě v těch osmnácti, dvaceti, pětadvaceti a už má jinou zodpovědnost. (1)

Při otázce, čím je tento rozdíl v počtu mužů a žen způsoben, jsem dostala následující odpověď: *Myslím si, že něco vychází, že toho bude více těch důvodů. Něco je možná už daný v tom, že muži se mají starat jaksi o obživu té rodiny, a oni to berou z takového toho už pravěkého, jakýmkoliv způsobem. Takže možná už tam bude nějaký ten prvopočátek toho všeho, a pak je to o tom že to už je pak... a muži jsou vesměs línější, takže je to snazší vidět i co se týká vydělání si peněz, a to vyhledávání dobrodružství, což také souvisí s mužskou povahou. A pak přejdou za tu hranici toho, že už to teda není košér pro tu společnost, anebo z toho právního hlediska už je to neúnosné takže se to stává tou trestnou činností... A ženský jsou opatrnější a utajenější obecně. Navíc ta ženská na to nemá ani ten čas a možná je zodpovědnější. (2)*

Ten samý respondent pak rozvedl ženskou zodpovědnost těmito slovy: *Tam je ta starost o tu rodinu, to jak když se vrátím zpátky do toho pravěku, kde muži měli za úkol lovit, což se zdálo, jako to je ten důležitý prvek, ale v podstatě bez ohně by jim to nebylo platný, a u toho ohně seděla ta ženská, která byla zodpovědná za hlídání toho ohně. Takže já to beru tady z toho pohledu zachování domácnosti: už musíme jet, musím dat dětem večeři, ráno vstáváme atd... ale muž je sice ten živitel a obstaravatel toho všeho*

ale ta ženská prostě ví, že ta domácnost je na ní. Beru to jako z toho obecného toho, jako že ta ženská má zodpovědnost celkově za ten běh toho života, který je... (2)

Pak ještě tento respondent dodal: *Myslím si zase ale když je to u toho páchání, jako by pachatelka která k tomu trestu nebo k tomu činu přišla jako slepý k houslím, to znamená buď to někde pod vlivem a měla ten... za normálních okolností by normálně nic takového neudělala, ale protože kamarádi s blbým klukem, dostala se do blbé party, zkusila fet, domácnost je na ní... no v sobě to nemá, ale byla v blbou chvíli a byla na blbým místě a dalšíma okolnostmi, který se k tomu připojí, tak ty typy to mají opravdu zodpovědně, a už s tím nechtějí mít nic společného a chtějí to dát vše do pořádku, a prostě opravdu nastoupí nový stav a jedou.(2)*

Třetí respondent byl ze začátku nejistý a k otázce se zprvu vyjádřil následovně: *Tak, to asi.. já jsem se nad tímto důvodem pořádně nezamýšlel, proč a kdo páchá více trestnou činností jestli muži nebo ženy. Ani mě nenapadá, že bych k tomuto četl někdy nějaký hmotný článek, ale na tohle nedokážu odpovědět takhle z voleje.(3)*

Nicméně po delší debatě se ukázalo, že přeci jenom má určitou představu, čím by mohla být větší účast mužů na páchání trestné činnosti způsobena: *Tak samozřejmě, že muži jsou agresivnější, to co chtějí, tak prosazují jiným způsobem než ženy... Takže rozhodně je to určitě třeba i povahou, ve zkratce co mě napadá v tuto chvíli, určitě je to v tom že prostě některé situace a problémy jinak řeší muž a jinak žena. Takže tak jak je to prostě, jak třeba na silnici, že muži jsou agresivnější řidiči, a že si porušují předpisy tak oproti tomu ženy jezdí daleko bezpečněji a způsobují daleko méně nehod dopravních, tak to bude pravděpodobně nějak platit u té trestné činnosti. (3)*

Podle čtvrtého respondenta je důvodem většího zastoupení mužů při páchání trestných činů několik lidských, převážně vrozených dispozic: *Asi taky více faktorů. Biologicky, geneticky dáno, výchovou, sociálním zázemím, je tam více faktorů, nevím, které tam převládají, ale ohledně těch nějakých biologických, genetických, tam prostě muž je ve své podstatě většinou ten agresivnější, ten který má větší prostě libido, energii kterou musí prostě nějakým způsobem směřovat, otázka je jestli dobrým nebo špatným směrem. Pokud to směřuje špatným směrem, může sklouznout do té protiprávní činnosti. (4)*

Zmiňuje se však i o sociálních dispozicích: *... žena se spíše považuje za nějaký ten konsolidační prvek v rámci společnosti a je taková jako by stabilnější. Mám*

představu, jako že se dokáže lépe o sebe samostatněji postarat, a prostě drží prostě nějak, je taková kompaktnější a celistvější. Kdežto muž, ne že by nebyl, ale jako zkouší, má jako různé prostě, nevím jako to je těžký vysvětlit... To je stejná otázka jako kdybyste mi, vidím tam průměr... proč je více mužů v politice než žen. (4)

Odpoověď pátého respondenta uvádí zejména důvody, jako jsou rodina a děti: *Asi protože muži jsou víc náchylnější k páčání trestné činnosti, než ženy. A je to dáno asi tím, že ženy, tím že vychovávají děti, a jsou tak nějak disponovány víc jako pro rodinu a prosociálně. (5)*

Poslední respondent pak udává stejné důvody či předpoklady pro větší účast mužů na kriminalitě jako respondent čtvrtý: *... asi něco z toho je dáno fyzickými předpokladama, něco možná je, jako já nevím, něco je dáno jakože geneticky, že chlapy jsou agresivnější, možná to v sobě mají víc než ženy... (7)*

Souhrnně lze tedy konstatovat, že většina respondentů mluvila o vlivech a faktorech jako je rodina, děti a domácnost zejména v souvislosti se ženami a tím také jejich větší odpovědnosti, která podle některých respondentů značně souvisí s menším počtem žen, které páchají kriminální činnost. Dále zde byly zmínky o genetických a biologických faktorech, které převážně u mužů souvisí s agresivitou, rebélií a sklonem riskovat. Celkem často se respondenti zmiňovali také o vlivech sociálních jako je výchova, vzdělání a vliv vrstevnických skupin.

Pokud bych se měla zaměřit více na to, co konkrétně respondenti považují za důvod většího zastoupení mužů v kriminální činnosti, rozdělila bych výše uvedené odpovědi do tří kategorií.

První z nich by tvořili respondenti 1, 3, 4 a 7, jejichž výpovědi mají společný znak pro důvody většího počtu mužů v páčání trestných činů ten, že vidí odlišnosti ve způsobu života mužů a žen, a také ve vrozených dispozicích, které činí muže agresivnějšími a předurčují je k vyhledávání dobrodružství nebo menší zodpovědnosti. Tuto problematiku už mírně nastínila biologická teorie, která vysvětluje kriminální chování jedinců především z genetického hlediska. Muži podle ní dosahují větší výšky, jsou fyzicky daleko silnější a také soutěživí, což se odráží ve způsobu jejich jednání, v konfliktech a celkové filosofii života, kterou můžeme popsat slovy „silnější přežije/vyhrává“. Proti tomu žena je vychovávána tak, aby přijala svou roli, nevzpírala se a sžila se s rolí submisivního jedince, což je možná důvodem pro nepáčání násilné

trestné činnosti ženami. Je to také důsledek socializace a rozdílů ve výchově děvčat a chlapců. Povaha žen je z genderového hlediska považována za mírnější, přizpůsobivější, empatičtější a jejich biologické dispozice jim v podstatě brání v páchání určitých typů trestné činnosti. To může být důvodem většího zastoupení mužů v kriminální činnosti a také širšího spektra trestných činů, které mohou páchat.

Do druhé kategorie odpovědí respondentů bych zařadila číslo 2, 4 a 5, jejichž názory na zastoupení mužů v páchání trestných činů se shodovaly především v tom, že jako důvod tohoto menšího zastoupení považovali rodinnou situaci jedinců. Respondent 2 se zde zmiňuje o pravěkém náhledu na muže a ženy a vyvozuje z toho důsledky pro dnešní chápání společnosti. Zde jsou prvopočátky, ze kterých vychází genderové stereotypy a právě rodina a starost o ni v nich hraje velkou roli. Vždyť toto tradiční pojetí přetrvalo dlouhou dobu a ženám i dnes přísluší status pečovatelek a vychovatelek. Respondenti jsou tedy toho názoru, že ženy si nemohou dovolit páchat trestnou činnost, protože na to jednak nemají čas z důvodu starosti o děti a rodinu, a jednak je u nich nemyslitelné odloučení od rodiny z důvodu výkonu trestu odnětí svobody.

Třetí kategorii a také samostatnou odpověď přináší respondent 2, který předkládá názor, že jsou ženy velice snadno ovlivnitelné a trestnou činnost páchají proto, že se ocitnou v partě lidí, která má hodnoty neslučitelné s hodnotami společnosti. Muži sice tak snadno ovlivnitelní nejsou, ale zato právě jim přísluší role iniciátorů a „mozků zločinu“, tudíž se dá předpokládat jejich větší účast na kriminální činnosti. Ženy už jsou pak jen těmi spolupachatelkami a „pravými rukami“. Příkladem tohoto může být žena z typologie pachatelek, kterou nazýváme *neschopná žena*, a která je natolik závislá na svém partnerovi/kamarádce/partě, že je ochotná kvůli nim spáchat zločin, jen aby je neztratila.

5.3.3 Zvýhodnění

Cílem mého výzkumu bylo také zjistit, zda si pracovníci myslí, že jsou alternativní tresty přidělovány spravedlivě podle toho, jaký trestný čin byl spáchán, nebo zda existují nějaká zvýhodnění pro některé z pohlaví. Z výzkumu ale vyplynulo, že žádná taková zvýhodnění ani preference pohlaví v oblasti udělování alternativních trestů uplatňovány nejsou. Záleží vždy na okolnostech, situaci a stavu jednotlivce, a pokud nějaké zvýhodnění existuje, je dosažitelné pro obě pohlaví. Příkladem je odložení nastoupení výkonu trestu (jakéhokoliv).

Jeden respondent se však zmiňoval o možnosti ponechání si dítěte do určitého věku ve vězení, což tedy přímo nesouvisí s alternativními tresty, avšak se zvýhodňováním ano.

... v každém případě je možnost si žádat o umístění do věznice, kde můžou mít děti s sebou do určitého věku, ale tam je jen určitý počet míst pro ty vězně, takže žádají si do Světlé nad Sázavou, mám pocit, že do tří let je tam můžou mít sebou. (2)

Zmíněná věznice je však jen pro ženy, a proto zde vnímám znevýhodňující pozici mužů - otců, kteří mají dítě ve své péči a mají nastoupit výkon trestu odnětí svobody a své dítě si s sebou vzít nemohou, protože věznice tohoto typu – pro otce s dětmi – u nás neexistují. Tento fakt je zajímavý, nicméně pro moji práci nevyužitelný, proto tedy budu pokračovat v popisu zvýhodnění v oblasti alternativních trestů.

5.3.3.1 Zvýhodnění v ukládání trestu

V této oblasti jsem usilovala o výroky, které by mi zodpověděly otázku, zda jsou soudy spravedlivé v ukládání alternativních trestů, nebo jestli jsou třeba shovívavější k ženám s dětmi. Z výpovědí respondentů pak vyplynulo, že soudy jednají nestranně a neupřednostňují ani muže ani ženy.

První respondent odpovídá na otázku zvýhodňování pohlaví takto: *Ne to vůbec ne, je to stejně, za stejný trestný čin je stejný počet hodin. Samozřejmě záleží na intenzitě toho trestného činu, jestliže žena dlouhodobě neplatí výživné, tak se stupňuje množství těch prací, ale nepozorovala jsem za 11-12 let práce na PMS, že by byla žena zvýhodněna. (1)* Jiný respondent si stojí za názorem, že: *...je potřeba vzít vřadycky v úvahu ty okolnosti, které kolem toho jsou. (3)* Další respondent hovoří o rovnosti mužů a žen, která se projevuje i ve schvalování žádostí u soudů, kde se převážně jedná o žádost o posunutí doby nástupu výkonu trestu... *kdokoliv i muž i žena si může požádat o odložení výkonu trestu, že si chce vyřídit nějaký věci osobní, pracovní, tam pak záleží na té trestné činnosti, a zda mu to soud schválí, ta možnost existuje. (2)* Čtvrtý respondent taktéž svou výpovědí dokládá, že rozhodnutí soudu nejsou zvýhodňující: *...to znamená, že soud nerozhoduje tak, že by preferoval u mužů obecně prospěšné práce a u žen domácí vězení. (4)* Pátý respondent hodnotí rozhodnutí soudu, který obdrží stanovisko PMS následovně: *...rozhodujeme tak, aby to byla vhodná práce, pro odsouzeného, aby to bylo blízko místa bydliště. Pokud se jedná o méně majetné klienty, tak i z hlediska*

dojíždění. A také zohledňujeme samotný druh práce a výši trestu. (6) Poslední respondent jen podotýká: *to je fakt na konkrétní situaci toho člověka.* (7)

Zvýhodnění v ukládání alternativních trestů soudy tedy dle výpovědí respondentů neexistuje, což odpovídá na mou otázku, zda je u nás spravedlivý přístup v uplatňování zákonných norem, především trestního zákoníku. Podle mínění dotazovaných, ani soudy, ani oni samotní nejednají na základě genderových stereotypů, takže se vlastně k žádné genderové diferenciaci neuchylují.

5.3.3.2 Zvýhodnění ve výběru trestu, výhody trestů pro určité pohlaví

Výběr alternativních trestů provádí střediska PMS na žádost soudů k vyjádření stanoviska ke spáchanému trestnému činu. Zde už se setkáme s různými názory, co se považuje za zvýhodnění a co ne. Hlavně zde můžeme vidět, že na jedince se pohlíží jako na individualitu a zohledňují se veškeré jeho zásadní potřeby, což už ale generuje patrné rozdíly mezi mužskou a ženskou populací, jelikož každý z nich má přiřknuté genderové role, které se promítají do životů mužů a žen, a proto také i do „výhodnosti“ alternativního trestu. Z výpovědí respondentů vyšlo najevo, že pro ženy s dětmi bývají výhodnější obecně prospěšné práce, ale to zase jen za předpokladu, že jsou děti větší, protože kdyby se jednalo o malé děti, musela by si na dobu výkonu OPP zařídit hlídání svých dětí jinou osobou. V tomto případě by pak pro ni byl výhodnější trest domácího vězení. U mužů zase často zmiňovali jako důležitý prvek pro rozhodnutí o alternativním trestu to, zda má muž zaměstnání, které vyžaduje pobyt muže mimo domov na několik dní či týdnů (příkladem je povolání řidiče kamionu). Co se však týká zaměstnání obecně, jak u mužů, tak u žen se přihlíží k tomu, zda pracují, kde pracují a jaké mají pracovní podmínky (pracovní doba, prestiž apod.).

Výpovědi respondentů zní tedy takto: *...kdyby žena dostala podmínku a jestli by si měla vybrat podmínku nebo OPP. Teď je otázka ta, co ona chce. Výhoda prací je jasná, protože si odpracuje trest za 2 měsíce a má klid. Ale znamená to pro ni, že musí ze svého vlastního osobního života do těch OPP něco vložit. Když je zaměstnaná je problém, když není zaměstnaná, není problém celkově, protože oni sice pečují třeba o děti, ale děti jdou do školky nebo do školy a ona si může odpracovat ten trest. Tady se spíš hovoří o výhodě určitých trestů, ale nedá se to takhle objektivizovat. Protože OPP, jak jsem říkala, do dvou měsíců může mít hotovo a když má podmínku, tak ta podmínka může trvat půl roku, rok či dva roky, a ona je pořád ve zkušební době. Co je pro ni*

příznivější? Když nebude páchat další trestnou činnost, tak je jí to ve své podstatě jedno, protože nebude nijak omezovaná na svobodě, že jo... ale má záznam v rejstříku trestů. Když je zaměstnána, zaměstnavatel o tom ví, že má nějaký škrálop, tak se to dá. Ale uplatnění na trhu uplatnění práce, to že má záznam dlouhodobý v rejstříku trestů, je snížena pravděpodobnost zaměstnání jo, a to už by raději chtěla OPP.

Tento respondent se také vyjadřuje o výhodě určitých trestů pro muže: *Ale v konečném důsledku, po rozhovoru s klientem, můžeme dát i stanovisko záporné a negativní, protože se domníváme, že u klienta nejsou dané podmínky k tomuhle trestu, ke kterému ho chce soud odsoudit. Ve kterých případech? Například: domácí vězení nebo trest obecně prospěšných prací. Příklad: klient jezdí s kamiónem pro mezinárodní dopravu. OPP jsou problémové, protože by musel být doma, ale když jezdí pryč pracovníčně na několik měsíců, trest domácího vězení nepřipadá v úvahu. Pak tedy navrhuje peněžité trest či dohled probačního pracovníka, který není omezující, tzn. že by se jednou za 3 měsíce dostavil, což je výhodné pro klienta. (1)*

Výroky, které vystihují počinání PMS jako rozhodování podle individuální situace jedince, je tento: *To záleží na individualitě toho klienta, na jeho sociálním zázemí, jeho anamnéze, zdravotním stavu, tam je hodně proměnných. (4) Dalším je pak: V každém případě naši klienti tzv. fasují práce jakoby ušité na ně – tzn. na jejich volný čas, na zaměstnání, na péči o dítě. A mohou si vybrat, i kterou organizaci chtějí. Já jim dám nabídku a oni přijdou s tím, co si vybrali. (1) S tím souvisí i to, že pracovníci PMS také musí zohlednit, jaký trestný čin byl spáchán a snažit se vyvarovat toho, aby klienti dostali takovou práci, ve které by mohli znovu spáchat stejnou trestnou činnost. Dokládá to tento výrok: *Tak asi by nebylo v hodné, aby někdo kdo byl odsouzen za vloupání tak, aby pomáhal ve skladu školy třeba. Nebo někdo kdo byl odsouzen za sexuální obtěžování, tak aby šel pomáhat do školy. Ale spíš je to skutečně podle toho jestli je to muž, žena, podle toho práce, které zvládne tak, aby nebylo ohroženo zdraví dotyčného, což není účelem trestu. Aby to bylo v místě bydliště, aby se někdo nedostal zbytečně k nějaké příležitosti k opakování trestné činnosti. (6)**

Dále respondent jedna uznává, že: *muži mají větší možnosti výběru OPP. To je tím, že někteří poskytovatelé nabízejí práci vhodnou pro muže. Ale na druhé straně máme organizace, které jsou vhodnější pro ženy z důvodů ženského kolektivu. Takže ženy mají na výběr téměř to, co muži a vybírají si (kromě těch dvou organizací kam se*

snažíme posílat výhradně ženy), tak zbytek je to vlastně jedno. Ale zase jak která žena; žena spíše nechce být viděna! Ženy si spíš vybírají práce v uzavřených organizacích. (1)

Výběr trestu se také odvíjí od toho, kde a jak daný pachatel pracuje: Záleží na tom, zda je či není zaměstnaný a jaké má postavení ve společnosti. A podle toho si on vybírá a je schopen dojíždět třeba dvacet kilometrů, aby nebyl viděn. Takže rozhoduje, jaký status zaujímá v nějakém tom postu. Pokud budeme hovořit o tom, že klient soustavně krade či řídí bez řidičáku tak asi je to trochu jiné postavení, než člověk, co někdy něco spáchal a už se to s ním veze. A pokud je zaměstnaný, tak pravidelně chce být mimo centrum města a svého okolí, chce být neviděný. Často zaměstnaní chtějí, aby ta práce byla k něčemu, aby byla vidět, to znamená nesbírat papírky. To oni mi radši kolikrát řeknou, než abych tu měl sbírat papírky, to si půjdu raději na dva měsíce sednout... ten člověk má nějaké postavení (manažer organizace v centru) a kdyby on měl sbírat papírky na městě, tak by to pro něj bylo potupné a ztratil by klientelu a postavení, tak proto by šel radši sedět, aby nemusel nic vysvětlovat. Kdežto když si vybere druhou možnost, může jít sedět na dva měsíce a klienti si můžou říct, že byl na dovolené. (1)

Další respondent vidí výhody a nevýhody určitých trestů pro jednotlivá pohlaví následovně: Domácí vězení může být uloženo matce samoživitelce pro ni je to obrovský problém, víkendy, který má být doma, co s děckama jo... Což chlap jako takhle nemá, pokud nemá ve své péči děti, což u nás ve většině případů má jako matka ve své péči. Což je jako opravdu výrazné omezení, na druhou stranu zase je otázkou, když jestli třeba obecně prospěšné práce jsou lepší, ta ženská zase potřebuje trávit ten čas s dětma, je to strašně široký jo. Jako říct prostě zase ale, že podmínka je lepší v té chvíli pro tu ženskou, nevím no je potřeba vzít vždycky v úvahu ty okolnosti, které kolem toho jsou, jestli je to žena, která má na starosti dvě svoje děti, tak pro ni není výhodný žádný trest. Nebo pokud je to člověk, který žije sám, tak nebude říkat, že je super že má trest, ale je to pro něj daleko menší problém ten trest vykonávat, a řádně se mu věnovat než třeba pro tu ženu. To znamená, že je to naprosto individuální... Ano jak říkám, sama matka, obrovské problém, co se týče zaměstnání, jo, někdo pracuje na směny, jo, ale tak to může být i muž i žena. Pokud se teda budeme bavit o rozdílech mezi mužem a ženou, tak nejčastěji co je potřeba brát v potaz, tak je tady tohle. Ty děti, pokud ta matka žije sama, to bych viděl jako docela zásadní problém pro ni, pro výkon nějakého trestu. (3)

Jeden respondent pak vnímal výsledek uložení alternativního trestu za výsadu poskytovatele takových služeb/prací: ... *je to omezené tím, jestli který ten poskytovatel je ochoten někoho vzít. Když jim něco nabízíme, tak to jsou už organizace, které nabízí tu práci, co ta žena může dělat. Že jim ani nenabízíme nějaké stavební práce.* (7) Následně ještě dodává: ... *záleží na té individuální situaci toho člověka. Pro někoho je výhodnější, dohled, než podmínka s dohledem, protože není vázaný časově. Ale obecně prospěšné práce můžou narušit chod té rodiny, skrze malé děti, což se stávalo v minulosti. U těch obecně prospěšných prací je těch žen málo, to jsou spíše ty dohledy.*(7) Tuto poslední větu zmiňuje i jiný respondent: *Oni většinou ty obecně prospěšné práce dostávají, fakt je tam velká převaha mužů.*(5)

Mezi klienty existují i takové výjimky, které si trest obecně prospěšných prací vyjednají sami, a pak se souhlasem PMS a s vyhodnocením rizik, nastoupí na pracoviště, které si domluvili. Toto zmiňují ve svých odpovědích dva respondenti.

První: *Mohou mít specifické požadavky, třeba teďka jsme měli klienta v mateřské školce, měl tam už sjednanou práci, zakázku jako OSVČ a byl odsouzen, dostal se k prospěšné práci, takže místo toho aby tam byl jako OSVČ tak tam vykonával si ten trest jako zadarmo. Takže dělal už nějakou specializovanější práci.* (4)

Druhý: *kde třeba to tak sedlo dobře, že to dostala žena, a že to bylo jako by pro ni, tak to bylo tady poblíž, kde měli nějaký ty zabavený oblečení z celních skladů, a ona to párala, tak to byla taková ta ženská práce, takže paní si odbyla obecně prospěšné práce tím páráním těch nášivek.*(5)

Z výše uvedených úryvků vyplývá, že veškeré rozhodování pracovníků PMS se děje na velice individuální úrovni. Zohledňují se různé situace, rodinná problematika, zaměstnání, zdravotní stav a jde o co nejmenší negativní dopad na život člověka a jeho vztahy s okolím. Primárním cílem je sloučit rozhodnutí soudu a životní podmínky člověka tak, aby nedocházelo k žádným újmám a strádání a aby rovnováha jedincova života zůstala co nejvíce zachována. Respondenti tedy uvádějí, že klientům mohou poskytnout výhodnější trest, avšak tato výhoda se neodvíjí od pohlaví, ale od situací, ve kterých se klienti nacházejí. Genderové hledisko ale lze i přes tak velkou individualitu spatřovat. Ženám se přisuzují určité typické znaky a společnost má představu o tom, jak by měla správná ženy vypadat a fungovat. To se dle mého názoru odráží i do pojetí alternativních trestů a zohlednění žen a mužů z genderového aspektu. Ačkoliv ženy

mohou pracovat, být samostatné a nemusí mít rodinu, přesto se spíše setkáváme s tím, že jsou ženám ukládány tresty jako je TDV a TZV či podmínka, které předpokládají starost o domácnost a rodinu. U mužů zase respondenti častěji mluvili o „skloubení“ alternativního trestu s prací, z čehož vyplývá přesvědčení, že muž je i zde považován za živitele rodiny, a tomu také odpovídají dané tresty. U mužů se tedy pak setkáváme spíše s dohledem nebo peněžitým trestem, pokud je zaměstnaný.

5.3.4 Trestná činnost jednotlivých pohlaví

Mezi respondenty se našli i tací, kteří zastávali názor, že v některé kriminální činnosti dominují muži, v jiné zase ženy. Jejich výpovědi byly často dost podobné.

U žen jsou typickými trestnými činy například drobní krádeže, násilná činnost z afektu, finanční podvody, majetková trestná činnost, zpronevěra, ohrožování mravní výchovy dětí a maření úředního výkonu. Má se však za to, že ženy celkově páchají méně závažnou trestnou činnost.

U mužů převažují násilné trestné činy, loupeže, krádeže aut, řízení bez řidičského oprávnění nebo v opilosti, výtržnosti, rvačky a neplacení výživného. Muži jsou považováni za více agresivní, spektrum jejich trestné činnosti je větší a kriminální činy jsou závažnější.

Pak bych řekla že možná víc ty ženský, že zabije manžela nebo ho nějak zraní protože ony dlouhodobě jsou neshody a ona pak udělá jeden jediný trestný čin v životě, protože je v nějakým afektu, a pak už neudělá nikdy nic, ale pak taky deset let sedí... Možná spíš je rozdíl v tom, že to nazvu jako krádež... chlapy víc kradou kola a auta, a žena spíš v obchodě nebo oblečení nebo prachy, peněženku. (2)

... zcela výjimečně jestli vůbec, že by žena páchala násilnou trestnou činnost, jedná se v naprosté většině případu o majetkovou trestnou činnost nebo o majetkovou trestnou činnost související s drogama nebo nějakou jinou drogovou činnost, ale snad, opravdu prostě pokud ty naprosté jednotky případů, kdy teda ta ženská páchá násilnou trestnou činnost, jo to jsou v naprosté většině případů vždycky muži. (3)

... ženy páchají třeba hodně trestné činnosti v rámci zpronevěry, podvodů, maření úředního rozhodnutí.(4)

Ženu, která by někoho znásilnila, jsme tu ještě neměli. Takže spíše výtržnosti, rvačky, to je takové to, kde je přítomen prvek agrese, to je spíše ta mužská dominanta...

Takhle jsou třeba určité typy trestných činů, u kterých jsou častější klienti ženy, třeba úvěrové podvody. (5)

A jenom tak z obecného zamyšlení bych řekl, že ty ženy převážně mají méně závažnou činnost... klientky ženy, které tu mám, tak jedna má třeba majetkovou trestnou činnost, krádeže, druhá už má loupeže, což je závažnější (6)

Vím, že mám dvě ženy, co jsou spojeny s finanční trestnou činností. No jako řekla bych, že asi míň krádeží. Ne loupeže, to je častější u mužů, že někoho přepadnou, a hrozí někomu fyzickým násilím, to si myslím, že u žen není. Ještě u těch žen, tam to třeba může souviset s drogami, jako hodně krádeží je třeba u těch mladistvých holek, olašských, i klidně kolem těch patnácti let, ať už kabelku, nebo v obchodě nějakou věc. Ale jak říkám asi tam není ta násilná trestná činnost. Mám tu jen jednu paní na dohled, co se toho dopustila, ale to je výjimka... žena vražedkyně, to je spíše souvislost s malým miminkem, těsně po narození, jako jsou případy, ale asi jich není tolik, protože žen tak obecně fyzicky asi méně. Asi ženská těžko půjde po ulici a nezačne mlátit nějakého chlapa. Takže asi málo kdy je i znásilnění chlapa ženskou. (7)

Můžeme zde pozorovat popisování určitých trestných činů jako typicky „ženských“ a typicky „mužských“, což vlastně odpovídá genderové stereotypizaci v této oblasti páchaní kriminální činnosti. Respondenti líčí ženy jako méně a agresivní a více emotivní a přiřítají to jejich povahovým rysům, což nese prvky psychologických teorií trestné činnosti mužů a žen, jež jsem popisovala v kapitole o genderu. Násilné trestné činy mužů pak dávají do souvislosti s tělesnou stavbou a fyzickou silou, čemuž odpovídá biologická teorie trestné činnosti mužů a žen.

5.3.5 Recidiva a důslednost

Recidivu sem zařazuji z toho důvodu, že mě zajímal názor respondentů, zda se z alternativních trestů poučí více ženy nebo muži, a tudíž i to, které pohlaví je důslednější v dodržování pravidel a celkově je schopno alternativní trest vykonat tak, jak má, aniž by se k trestné činnosti pak vraceli. Z výzkumu vyplynulo, že odpovědnější chování a důslednější přístup k plnění trestů se vyskytuje u žen, které mají z těchto veřejných institucí i větší respekt, kdežto muži mají problém dodržovat pravidla a vyskytuje se mezi nimi více recidivistů, než u žen. Tato tvrzení jsou doložena v následujících odpovědích:

První respondent je přesvědčen hlavně o větší zodpovědnosti žen: *Pravda je že žena více informuje probačního pracovníka o změnách, které ji vedou k tomu, že nemůže odpracovávat trest. ... pokud má žena rodinu a chce nějakým způsobem fungovat, má dítě - je zodpovědná... Ale pravdou je, že se nám více vrací muži než ženy, což může být způsobeno tou zodpovědností... Žena si málokdy může dovolit opakované selhávání, když na ni čeká dítě anebo rodina či přítel. (1)*

Druhý respondent je toho názoru, že ženy to mají vše více srovnané, ví, co je čeká, když by selhaly a snaží se být připravené na setkání s probačním pracovníkem například tím, že mají vše uspořádáno, donesou potřebné doklady a mají o svých věcech přehled. *Ženy jsou schopnější možná víc, protože jsou poctivější a umí si lépe uspořádat ty věci tak jsou daleko více schopné splácet náhradu škody, to bych řekla, že ty ženský to mají daleko více srovnaný, mají v pořádku ty papíry, ve složkách a chodí. A když to mají někteří chlapy a dost často bývá, že jim to takhle dělá maminka nebo partnerka. (2)*

Třetí respondent více váhal s odpovědí, ale nakonec také připustil, že jeho zkušenost odpovídá tomu, že muži jsou častěji recidivisty. *Obecně bych řekl, že tady jsem ještě neměl po druhé tu stejnou ženu jako jo, s tím že ale i mezi nimi jsou i recidivistky, které páchají jinou trestnou činnost, nebo dostávají jiné podmínky trestu... pokud se s tou ženou spolupracuje tak jak má, tak je fakt, že prostě většinou, víme všechno, že to není takový to ..tohle jsem zapomněl, tohle jsem nevzala ... většinou chodí teda připraveny s tím, že vědí, co mají... působí to na mě, že jsou zodpovědnější. (3)*

Čtvrtý respondent je toho názoru, že: *Obecně je více mužů odsouzených a víc klientů mužské populace, tím pádem to obnáší i to že víc recidivujících je mužů než žen. Tento respondent se velice zajímavě vyjádřil o tom, jak klienti mohou vnímat opakovanou trestnou činnost: Nemám iluze o tom, že by je to zlepšilo. Já to беру jako že alternativní trest je vztyčený ukazováček, který je prostě posledním, před vztyčeným prostředníčkem kdy už jdou do výkonu. Takže to záleží na nich, jestli se s tím vypořádají, ale jako беру to jako trest, je to prostě trest, i když je to v duchu justice. Kdyby to mělo působit výchovně na klienty, a výchovně to působí v tom smyslu, jako že si uvědomí pozor, jako, ještě něco a pak to bude horší. (4)*

Pátý respondent na otázku, zda považuje ženu za zodpovědnější, odpověděl takto: *Takhle, pokud tam není u těch žen třeba nějaká závislost na alkoholu nebo*

drogách, tak většinou výkon toho trestu, třeba podmíněné odsouzení s dohledem, nebo obecně prospěšné práce nebo cokoli jiného, je bez problému... Pokud byly s ženami problémy, tak to bylo dáno třeba tou závislostí. Na otázku, kdo se více z alternativních trestů poučí, jsem dostala tuto odpověď: Opravdu to je jenom spíše intuitivně, řekla bych, že ty ženy. Tento svůj názor obhájil respondent výrokem: Když odbočím, tak třeba nevěra u mužů je vnímaná tolerantněji společností než u žen, jakože matka od rodiny. Tak stejně tak s tou trestnou činností, řekla bych, že je to větší ostuda pro ženu, a tím pádem i větší snaha už jako se tomu nějak vyhnout. (5)

Šestý respondent uvádí, že se ženami je lepší spolupráce a vnímá je jako důslednější. ... *tak bych řekl, že s těmi ženami je lepší spolupráce, že spíš jako, co já můžu říct sám za sebe, tak bylo tam o něco vyšší procento těch žen, které ten trest dokončily ve stanovené lhůtě. Dodává pak k tomu: Myslím si, že tam u nich hraje vyšší roli obava ze samotného výkonu trestu odnětí svobody, a vlastně odtržení od rodiny. Myslím si, že to je takový jeden z hlavních faktorů. (6)*

Sedmý respondent má dobrou zkušenost se ženami, co se týče dohledu. *U těch dohledů to je jiné, tam mám zkušenost, tam si ani nepamatuju, že bychom někdy dávali návrh na přeměnu na podmíněný trest. Ty ženy jsou schopny ten dohled vykonat... U žen co se týče podmíněného propuštění s dohledem, tam bych řekla, že je malinko větší ta vykonatelnost. Jako specifickou skupinu recidivistů uvádí tento respondent mladé dívky, které jsou olašskými Romkami: Je pravda, že ty olašské holky jsme tu měli opakovaně, tady ta recidiva bohužel je. Ale když to srovnám s jinými klientkami, tak asi obecně možná bude menší, protože si myslím, že jsme je tu vícekrát neměli. U mužů se to spíš opakuje. U žen, ty tu byly většinou jednou a pak už ne. (7)*

Odpovědi respondentů v sobě obsahují určité znatelné genderové hodnocení. Ženy jsou totiž obecně považovány za odpovědnější pohlaví už z důvodu toho, že právě na nich závisí rození dětí a tím i zachování rodu či populace. Očekává se tedy od nich jakési obětování se pro rodinu, které je ovšem spojené se značným přehledem o různých věcech, od založení kopie manželské smlouvy, přes znalost pojišťoven manželských rodičů, pamatování si částek, které má platit dětem za kroužky, až po schovávání se účtenek za jídlo za celý měsíc. Žena musí mít přehled a musí být organizovaná, aby přežila ona i celá její rodina. V odpovědích respondentů tak spatřuji jisté známky přesně takového očekávání nebo alespoň hodnocení ženských vlastností, jako je organizovanost, spolehlivost, připravenost podkladů a celková důslednost během

výkonu alternativního trestu. Co se týká recidivy, stále se zde opakují tvrzení, že ženu činí zodpovědnější právě její starost o rodinu, což je důvodem k tomu, aby již další činnost nepáchala a mohla tak převzít opět zodpovědnost za vývoj rodiny a výchovu dětí, což lze vlastně také považovat za projevy genderu v oblasti recidivy.

6 ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo popsat roli genderu v páchání trestné činnosti a zjistit, zda existují souvislosti mezi rozdílností pohlaví a ukládání alternativních trestů. Tohoto cíle jsem se snažila dosáhnout prostřednictvím dotazování se pracovníků Probační a mediační služby, jejichž denním chlebem je práce s pachateli kriminální činnosti.

Zprvu jsem se věnovala teoretickému vymezení oblastí, které souvisí s trestnými činy, osobností pachatelů a uvedla jsem, jakou roli zde hraje Probační a mediační služba a jaké alternativní tresty je možno pachatelům uložit, přičemž jsem se dále věnovala těm nejčastěji využívaným. Druhá část mé teoretické práce přinesla pohledy různých autorů na oblast genderu, kterou jsem následně propojila s jejím vlivem na páchání trestné činnosti, přičemž jsem se věnovala převážně kriminalitě žen. Empirický výzkum jsem provedla formou kvalitativního sběru dat, s využitím metody rozhovorů s pracovníky středisek Probační a mediační služby v Prostějově a Olomouci. Tyto rozhovory jsem následně přepsala a analyzovala v nich metodou vytváření trsů podobnosti a shodné oblasti. Vyhodnocená data jsem okomentovala a snažila se ve zjištěných informacích najít genderové aspekty.

Výsledkem výzkumu je náhled pracovníků Probační a mediační služby na různé oblasti týkající se hodnocení mužských a ženských prvků v oblasti ukládání alternativních trestů a také hodnocení celkové práce s oběma pohlavími. Z výzkumu vyplynulo, že někteří pracovníci vnímají úlohu, kterou gender v této oblasti hraje, a přiznávají, že i oni podléhají myšlenkám genderové stereotypizace a někdy zkoumají spolupráci s klienty odlišného pohlaví genderovou optikou. Přesto se však většina respondentů shodla na tom, že práce probačního pracovníka je práce s klientem jako s individualitou, a že se všichni snaží o rovný přístup ke každému klientovi.

Tyto výsledky jsou jednak obrazem toho, jakou roli mají při ukládání alternativních trestů soudy a jednak také celkové vnímání a hodnocení genderové perspektivy v oblasti udílení a výkonu alternativních trestů očima pracovníků Probační a mediační služby. Tyto výsledky mohou sloužit jako podklad pro hlubší zkoumání této problematiky a také pro uvědomění si velkého vlivu genderových stereotypů na všechny oblasti našeho života ve společnosti. Mohou být ale také podnětem pro práci s touto problematikou a mohou nám pomoci ujasnit si preference a hodnoty při práci s pachateli trestných činů.

Každý z nás je ovlivněn kulturou a společností, ve které žije, což může být sice přínosem, ale také velkým omezením a příčinou jednotvárného a těžko změnitelného myšlení či utváření názorů na některé jedince a jejich životní situace. Stejně tak můžeme tyto názory aplikovat na souzení jednání pachatelů trestné činnosti například z toho hlediska, zda jde o muže či ženu. Je dobré si uvědomit, že naše vnímání a rozdělování pachatelů trestných činů na muže a ženy ovlivňuje nejen nás, ale i ty, kteří s těmito odsouzenými pracují, a že je na ně kladena mnohem větší zodpovědnost, protože oni rozhodují o tom, jaký trest člověku uloží, jak budou se svými klienty komunikovat a co je přitom bude ovlivňovat. Proto bychom měli naše smýšlení a jednání podrobovat větší kritice, pokoušet se získat nadhled, usuzovat z vlastních zkušeností s lidmi a usilovat o spravedlnost a její šíření, protože nikdy nevíme, kdo z nás či našich blízkých se ocitne v situaci, kdy bude potřebovat využít služeb středisek Probační a mediační služby a bude tak odkázán na jednání probačních pracovníků, jejichž myšlení spoluutváří každý z nás.

7 SEZNAM LITERATURY

Monografie:

- Blatníková, Š., Netík, K. (2007). *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Cviková J., Juráňová, J. (2003). *Ružový a modrý svět*. Bratislava: Aspekt, Občan a demokracia.
- Čepelák, J., Karabec, Z. (1987). *K teoriím kriminality žen*. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR.
- Černíková, V., Makariusová, V. (1996). *Sociální ochrana*. Praha: Policejní akademie České republiky.
- Černíková, V. (2008). *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Čírtková, L. (1998). *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion.
- Čírtková, L. (2004). *Forenzní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- DeVito J. A. (2008). *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada Publishing.
- Disman, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.
- Fischer, S. (2006). *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.
- Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
- Gove, J., Watt, S. (2000). „Identity and Gender,“ in *Questioning Identity: Gender, Class, Nation*. Ed. Kath Woodward. London: Routledge.
- Holá, L., (2011). *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada Publishing.
- Hurníková, K., (2012). *Mediace v sociální práci. (studijní opora pro kombinovanou formu studia, © OA a VOŠS), Ostrava-Mariánské Hory, příspěvková organizace*.
- Hyhlík, F., Nakonečný, M. (1973). *Malá encyklopedie současné psychologie*. Praha: Gallery.

- Chesney – Lind, M. (1989). *Girls' crime and woman's place*. Toward a feminist model of female delinquency. *Sociological Quarterly*.
- Inciardi, A. (1994). *Trestní spravedlnost*. Praha: Victoria Publishing.
- Janošová, P. (2008). *Dívčí a chlapecká identita*. Praha: Grada Publishing.
- Jelínek, J. a kol. (2006) *Trestní právo hmotné*. Praha: Linde.
- Kovařík J., Bubleová, V. (2003). *Vybrané otázky problematiky žen a mladistvých ve věznicích*. Praha: Fokus.
- Kuchta, J., Válková, H. (2005). *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK.
- Matějček, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. (2005). *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál.
- Matoušek, O., Matoušková A. (2011). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.
- Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J. (1995). *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Nedbálková, K. (2006). *Spoutaná rozkoš*. Praha: SLON.
- Novotný, O., a kol. (1997). *Trestní právo hmotné*. Praha: Codex.
- Novotný, O., Zapletal, J., a kol., (2001). *Kriminologie*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Oates-Indruchová, L. (2011). *Tvrdošijnost myšlenky. Od feministické kriminologie k teorii genderu*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Oakleyová, A. (2000). *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál.
- Křížková, A. (2004). *Management genderových vztahů: Postavení žen a mužů v organizaci*. Praha: Management Press.
- Petrusek M. (1993). *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum.
- Renzetti, C. M., Curran, D. J. (2003). *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.

Scanlon, K. M., Ericson, H. T. (2004). *Patent mediation: better solutions for business*. New York: International institute for conflict prevention & resolution.

Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P. (2000). *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck.

Strauss A., Corbinová J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Brno: Albert.

Ščerba, F. (2011). *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges.

Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D. (2010). *Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál.

Urbanová, M., Večeřa, M. (2004). *Ženská delikvence. Teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen*. Brno: Masarykova univerzita.

Valdrová, J. (2006). *Gender a společnost*. Ústní nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně,

Vichlenda, M., Krček, I. (2011). *Kriminologie (studijní opora EU)*. Karviná: SOŠ ochrany osob a majetku.

Vybíral, Z., (2005). *Psychologie komunikace*. Praha: Portál.

Slaměnik, I., Výrost, J. (1997). *Sociální psychologie*. Praha: ISV.

Časopisy:

Šišková, T. (2005). Mediace umožňuje rychlé a kultivované mimosoudní řešení konfliktů. *Sociální práce*, 4, s. 20-31.

Šmausová, G. (1992) Trestní právo a kriminalita žen. *Právník*, 3-4, 264-280.

Šmausová G. (2002). Proti tvrdošíjně představě o ontické povaze gender a pohlaví. *Sociální studia*, 7, 15 – 27.

West, C., Zimmerman, D. H. (2008). Dělat gender. *Sociální studia*, 1, s. 99-120.

Metodiky:

Metodika PMS – Obecně prospěšné práce (2003).

Metodika PMS – Probace (2008).

Metodika PMS – Mediace (2003).

Internetové zdroje:

Harnachová, M., Haratická, M., Krčková, A., Pávka, P., Slíva V. (2010). Genderové stereotypy [on-line]. Dostupné dne 30. 6. 2010 z <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=352&lst=113>>

Janebová R. (2008): Moc a autorita: genderové hledisko [on-line]. Dostupné 31. 7. 2008 z <<http://socialnirevue.cz/item/moc-a-autorita-genderove-hledisko/category/socialni-prace>>

Probační a mediační služba České republiky. Dostupné z <<https://www.pmscr.cz/>>

Šmausová G. (2008) [on-line]. Kdopak by se genderu bál? Dostupnost: <<http://www.cavi.cz/odkazy.html>>

Zákony:

Trestní zákoník. Zákon č. 152/1995 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 40/1961 Sb. v účinném znění ke dni 1. ledna 2013.

Trestní řád. (Zákon o trestním řízení soudním). Zákon č. 141/1961 Sb. v účinném znění ke dni 12. října 2012.

Zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti. Zákon č. 209/1997 Sb. v účinném znění ke dni 31. července 1997.

Zákon o Probační a mediační službě. Zákon č. 257/2000 Sb. v účinném znění ke dni 14. července 2000.